

שיבת ציון השלישית

א. הגאולה והתשובה

על מה חרבה הארץ

"עמד וימודד ארץ — מדד הקב"ה כל הארצות שבעולם ולא מצא ארץ שראויה להנתן לישראל אלא ארץ ישראל" (ילקוט שמעוני חבקוק ג). אמר הקב"ה למשה: הארץ חביבה עלי וישראל חביבים עלי, אכניס את ישראל שהם חביבים עלי לארץ שחביבה עלי". (במדבר רבה כג).

משנכנסו ישראל לארץ בימי יהושע בן-נון, ישבו בה מאות שנים, איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו, לאחר שעמדו וחטאו בשפיכות דמים, עבודה זרה, גלוי עריות ועוד עבירות שבתורה. הגלם הקב"ה לבבל למשך שבעים שנה. במלאות תקופת גלותם זכרם הקב"ה לטובה השיבם לארצם ובנו את בית המקדש השני.

"מי שלא ראה ירושלים בתפארתה לא ראה כרך נחמד מעולם. מי שלא ראה בית המקדש בבנינו לא ראה בנין מפואר מעולם" (סוכה נא). שוב חזרה הארץ לישובה, כהנים בעבודתם ולויים בשירם ובזמרים וישראל יושבים בנויהם, עוסקים בתורה, במצוות ובגמילות חסדים (יומא ט), עד שבא טיטוס הרשע החריב את ירושלים, שרף את המקדש והגלה את ישראל מארצו.

עמדו חכמים ותמהו: מדוע חרב מקדש ה' ? יודעים היו כי מקדש ראשון חרב מפני שהיה בו ג' דברים עבודה זרה, גלוי עריות ושפיכות דמים. אבל מקדש שני, שהיו עוסקים בתורה מקיימים מצוותיה וגומלים חסד איש עם אחיו, מפני מה חרב? חפשו ומצאו "מפני שהיתה בו שנאת חנם". חזרו חכמים ושאלו איזו טיבה חמורה יותר זו שהחריבה את המקדש הראשון או זו שהחריבה את המקדש השני? אמרו: משך זמן חורבן המקדש יוכיח, הראשון שחרב נבנה בשנית כעבור שבעים שנה ואילו השני שנחרב עדיין לא נבנה, "ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות, ע"ז גלוי עריות ושפיכות דמים" (יומא ט).

גאון ישראל הנצי"ב מוולוז'ין מסביר בהקדמתו לספר בראשית את טיבה של "שנאת חנם" זו:

"נתבאר בשירת האזינו על הפסוק: "הצור תמים פעלו... צדיק וישר הוא" דשבה "ישר" נאמר להצדיק דין הקב"ה בחורבן בית שני, שהיה דור עקש ופחלחול ופירשנו "שהיו עוברים וחסידים גומלים חסד, אך לא היו נשירים

ועל זה היה צידוק הדין, שהקב"ה ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו, אלא באופן שהולכים בדרך הישר גם בהליכות עולם לא בעקמימות, אע"ג שהוא לשם שמים. שזה גורם חורבן הבריאה והריסות ישוב הארץ".

גם בספרו שו"ת "משיב דבר" (סימן מד) בהשיבו להצעה ליסד "קהילות נפרדות" ולהפריד בין שומרי מצוות ואלו שאינם מקפידים בקיומן, מתיחס הנצי"ב לבאר את טיבה של שנאת חנם ששררה בבית שני :

"עצה זו (להפרד זה מזה לגמרי כמו שנפרד אברהם מלוט) קשה כחרב לגוף האומה וקיומה. הן בשעה שהיינו בארץ הקודש וברשותנו כמעט כבית שני, נעתם ארץ וחרב הבית וגלה ישראל בסבת מחלוקת הפרושים עם הצדוקים וגם הסב מחמת שנאת חנם הרבה שפיכות דמים, מה שאינו מן הדין. היינו בשעה שראה פרוש שאחד מיקל באיזה דבר. אע"ג שלא היה צדוקי כלל אלא שעשה עבירה, מכל מקום מחמת שנאת חנם היה שופטו לצדוקי שמורדין אותו. ומוזה נתרבה שפיכות דמים בהיתר ולשם מצוה בטעות... וכל זה אינו רחוק מן הדעת להגיע ח"ו בעת כזאת גם כן (למצב של בית שני ע"י יסוד קהילות נפרדות) אשר על פי דרכו בעבודת ה' וישפטנו למינות ויתרחק ממנו, ויהיו רודפים זה את זה בהיתר בדמיון ח"ו, ושיחת כל עם ה' חלילה".

כשחרב הבית קרא הקב"ה למלאכי השרת ואמר להם: מלך בשר ודם כשמת לו מת והוא מתאבל מה דרכו לעשות? אמרו לו: תולה שק על פתחו. אמר להם: אף אני כך אני עושה. זהו שנאמר, "אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם". אמר להם: מלך בשר ודם מה דרכו לעשות עוד? אמרו לו: מכבה את הפנסים. אמר להם כך אני עושה, זהו שנאמר: "שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם". אמר להם: מלך בשר ודם עוד מה דרכו לעשות? אמרו לו: יושב ודומם. אמר להם: כך אני עושה שנאמר, "יושב בדד וידום כי נטל עליו". בה בשעה שהיה הקב"ה מתאבל על גאוותם של ישראל שנטלה מהם ונתנה לגויים (חגיגה ה). בה בשעה נולד המשיח שיגאל את ישראל. וכך מבואר בש"ס ירושלמי (ברכות פ"ב ה"ד).

"מעשה היה ביהודי אחד שהיה חורש, געתה פרתו לפניו, עבר עליו ערבי אחד ושמע קולה, אמר לו: יהודי, יהודי, התר פרתך והתר מחרשתך מפני שחרב בית המקדש. געתה הפרה שנית, אמר לו הערבי; יהודי, יהודי, קשור פרתך וקשור מחרשתך מפני שנולד מלך המשיח".

ונשאלת השאלה: אם לפני כאלפיים שנה כבר נולד המשיח מדוע לא זכינו להתגלותו? תשובה לשאלה זו מצויה במסכת סנהדרין (צח:).

"רבי יהושע בן לוי מצאו לאליהו שהיה עומד בפתח מערת רשב"י. שאלו ריב"ל: אימתי יבוא משיח? אמר לו אליהו: לך אצלו ושאלו. אמר לו ריב"ל: היכן הוא נמצא? אמר לו: בפתח העיר יושב בין עניים סובלי חלאים. כולם מתירים כל פצעיהם כאחד ורק אח"כ חוזרים וחובשים את כולם.

והמשיח מתיר אחד ומיד חובשו וכך פצע שני ושלישי, וכל כך למה? מפני שאומר אולי אתבקש לגאול את ישראל ולא אתעכב.

הלך ריב"ל ומצאו שם ואמר לו: שלום עליך רבי ומורי! השיב לו: שלום עליך בן לוי! שאלו ריב"ל אימתי יבוא מר? השיב לו המשיח: היום! (המתין ריב"ל עד למחרת ומשיח לא בא) בא אל אליהו ואמר לו: שיקר לי המשיח שאמר לי היום אני בא ולא בא. אמר לו אליהו: כך אמר לך המשיח: "היום — אם בקולי תשמעו!" (תהלים צה.ז).

מכל האמור מבואר כי גאולתם של ישראל מותנית בתשובה. כלומר אם ישובו ישראל לשמוע בקול ה' מיד נגאלים. ואם, חלילה, לא ישובו בתשובה כי אז מתעכבת הגאולה. לפי זה תתכן אפשרות שהגלות תמשך ח"ו עד אין סוף אם לא יחזרו ישראל בתשובה. ריב"ל עצמו עסק בבעיה זו ומסקנתו היא שלא כך הדבר (סנהדרין צח:).

"רבי יהושע בן לוי רמי: נאמר "בעתה" ונאמר "אחישנה" (הכתוב בישעיהו ט, כב "אני ה' בעתה אחישנה") זכו — "אחישנה". לא זכו — "בעתה". אמר רבי אלכסנדר: ריב"ל רמי, כתיב "וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה" (דניאל ז, יג) וכתיב (שם ט, ט) "עני ורוכב על החמור". זכו — "עם ענני שמיא". לא זכו — "עני ורוכב על החמור".

מסקנתו של ריב"ל היא כי הקב"ה קבע זמן קצוב לגלותנו וכשיגיע זמן זה אין הוא מביט על מעשינו אם טובים הם או לאו, אלא יגאל את ישראל מגלותם ויביאם לא"י. אלא שאם במשך ימי הגלות יחזרו ישראל בתשובה שלימה כי אז יקדים הקב"ה את הגאולה. וכך מבואר במדרש תנחומא (בחקתי ג), "בין עושין ישראל תשובה ובין אין עושין תשובה, כיון שהגיע הקץ מיד נגאלין, שנאמר: "אני ה' בעתה אחישנה".

גאולה שאינה תלויה בתשובה.

מיום בו נעצה רומי את צפורניה במלכות יהודה, החריבה את ירושלים, שרפה את המקדש והרחיקה את ישראל מארצו. לא חדל עמנו להתפלל ולצפות לשוב לציון. "ולירושלים עירך ברחמים תשוב" "ותחזינה עינינו בשובך לציון" ועוד. מובטח היה היהודי בהבטחה אלקית מפי נביאי האמת וצדק, שדבר אחד מדבריהם אחר לא ישוב ריקם, כי עתידים אנו לשוב למולדת אבותינו, אל הארץ אשר עיני ה' אלקינו בה מראשית שנה עד אחריתה. יום יום היה היהודי מסיים את תפילתו "אני מאמין באמונה שלימה בביאת המשיח. ואעפ"י שהתמהמה, עם כל זאת אחרת לו ררל נוח שורגא"

נחת, קיים פער עצום בין חיי היום יום של עמנו לבין חזון אחרית הימים. קרוב לאלפיים שנה נרדפנו בגלותנו עד צואר, דם קדושים וטהורים נשפך כמים, ואעפ"כ נשאר עמנו נאמן לאמונתו בא-להי ישראל, כל מקום שגלו ישראל ספר תורה עמם בלבם ובמעשיהם.

אחר מסע גלותי ארוך אנו שבים הביתה, ברם רבים מאתנו מנוערים מעול תורה ומצוות, כמאמר הכתוב: "ולבם לא נכון עמו, ולא נאמנו בבריתו". ומאליה צצה השאלה: אם כך הם פני הדברים כיצד קובעים גדולים וטובים כי תקופתנו היא "אתחלתא דגאולה" ו"ראשית צמיחת גאולתנו"?

אילו היתה הגאולה תלויה במצבו הרוחני-מוסרי של עם ישראל, היתה השאלה הנ"ל שאלה קשה. אולם כיון שאחר העיון במקורות חז"ל, ראשונים ואחרונים*, מתברר כי הגאולה האחרונה אינה תלויה בתשובה והיא בוא תבוא "אפילו יהיו ישראל רשעים גמורים ח"ו (לשון "אור החיים" הקדוש). ו"אפילו לא יהיה זכות

הערת עורך: מלשון הכותב משמע שאכן פרט לדעתו של רבי אליעזר הרי דעת חז"ל כולם כאיש אחד שאין הגאולה תלויה בתשובה, ולא היא. ראה בספר הזוה"ק (שמות יז, ע"א) דעתו של רבי יוסי שבנ"י משועבדים אחר מועד הגזרה כיון שלא שבו בתשובה. כן גם בזוהר חדש (דף כג טו ג.) וביתר שאת ברעיא מהימנא (נשא כב ע"א) "כל הקצים ואין הדבר תלוי אלא בתשובה". ומע"ז בפרקי דרבי אליעזר סוף פמ"ג, תנא דבי אליהו רבה לא, ילקוט שמעוני סוף מלאכי, מדרש תנחומא בחוקותי ג. דברי רב בסנהדרין צז ע"ב. גם אצל ראשונים ואחרונים אין התמונה חד משמעית כפי שמנסה להציגה הכותב, וכנגד כל גדול המצוטט על ידו ניתן להציב גדול אחר שסבור היה שהגאולה תלויה בתשובה.

והנה רשימה עד כמה שידינו הגיעה:

- א. הרמב"ם, הלכות תשובה פ"ז ה"ה, ספר המצוות סוף השרש האחרון, פירוש המשניות סנהדרין פ"א מ"ג.
  - ב. רש"י, כך משתמע מכמה מקומות בפירושו לתנ"ך ולתלמוד. די אם נציון את העובדה שהכתוב "חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו" (ישעיהו נב) ממנו למד רבי יהושע שיגאלו גם בלי תשובה, — פירש רש"י (וכן גם רד"ק) "ולא בכסף אלא בתשובה" (ועוד עמנו ראיות רבות מרש"י).
  - ג. המהרש"א (פירש שגם לרבי יהושע יש צורך בתשובה, ולדידו תשובה הכרחית היא לכ"ע, וכן עולה מפירושו לכמה אגדות בגמ').
  - ד. רבינו בחיי בספרו כד הקמה ערך גאולה.
  - ה. רבי חיים ויטאל הקדמה לספר עץ חיים.
  - ו. רבי נחמן מברסלב, לקוטי עצות ערך תשובה אות יט.
  - ז. אדמו"ר ר' צדוק מלובלין בכמה מקומות.
  - ח. הרב פנחס אליהו מוילנא בספר הברית.
- וכן עולה גם מדברי מרן הרב בכמה מקומות, ועיין במאמרי "הגאולה והתשובה" שהופיעו ב"שמעתין" מס' 18 ו-23.
- את בעית גאולה ע"י תשובה או לא, לא נוכל לפתור ע"י עיון חד צדדי בדברי רבותינו. אם באה המציאות ומלמדת כי אנו מצויים במהלכה של הגאולה חרף העובדה שרוב העם לא נראה כשב בתשובה, כי אז יש לבקש את הפתרון בהבנה מעמיקה יותר של ענין החטא והתשובה, ברוח הדברים שבאים בהמשך המאמר. (י.ש.)

כי הקץ עמו עם תנאי התשובה נאמר. ולכן יאריך הא-ל מדור לדור גם אחרי הקץ הנאמר. עד בוא הדור הראוי שיעשה תשובה... ויסתייע ר' אליעזר בפסוקי התורה אשר הם עתידים עם צד תנאי התשובה והעבודה כאשר נתבאר.

ומהם, רצוני לומר מחכמי ישראל, מי שהסכים שאע"פ שאין עושין תשובה הם נגאלין. והוא רבי יהושע, ונצחו לרבי אליעזר מן הכתוב שאמר: "וירם ימינו ושמאלו... תכלינה כל אלה". בהיות המאמר הזה חלוט עם השבועה הגדולה הבאה עליו...".*

גם בפירושו לתורה (סוף פרשת האזינו) מציין הרמב"ן כי במעבר מהפורענות שבתחילת הפרשה לגאולה שבסופה אין התורה מזכירה תנאי של תשובה ומעשים טובים. מכאן שהגאולה אינה תלויה בתשובה:

"... וזה דבר ברור כי על הגאולה העתידה יבטיח (כוננו לנחמות שבסוף האזינו). כי בבית שני לא הרנינו גויים עמו, רק לעגו עליהם: "מה היהודים האומללים עושים" (נחמיה ג). והיו גדוליהם עבדים בהיכל מלך בבל וכולם משעובדים לו. ובימים ההם לא השיב נקם לצרייו ולא כפר אדמתו עמו. והנה אין בשירה הזאת תנאי בתשובה ועבודה...".

הגאון רבנו אליהו מוילנא (הגר"א) אף הוא סובר כי הגאולה האחרונה אינה תלויה בתשובה. דעתו זו מובאת ב"אבן שלמה" (אות קנה):

"... בכל דור יש קצים לפי ענין התשובה והזכויות המיוחדות לאותו הדור. אבל קץ אחרון לא תליא בתשובה אלא בחסד. כמו"ש "למעני למעני אעשה" וגם בזכות אבות וז"ש: "וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה".

הערת עורך: חשוב לצטט את המשך דברי הרמב"ן שם הנותנים תמונה קצת שונה מהמשתמע מהציטוט במאמר, וכך ממשיך הרמב"ן "רצה החכם (רבי יהושע) לומר, כי הענין מותנה בתשובה ותלוי ביראה ועבודה, אך יש לו זמן קצוב שלא יארך יותר, כי כבר הגיע תור, ובא עת קיבול שכר מקצת מצוות שעשו ישראל וקבלתם התורה ושמור עיקרי הדת, עם היותם חוטאים במקצת מצוותיה אך אינם פורקים עולה מעליהם...".

ראוי לציין שרברי הרמב"ן בספר הגאולה ובפירושו נסתרים מדברים שכתב הוא עצמו בשני המקומות. בספר הגאולה כתב "וכאשר היטבנו עיון בדברי התוכחות נבין באמת כי התוכחות שבתורה בפרשת אם בחקותי הן אזהרות לגלות ראשונה והתוכחות שבמשנה תורה בפרשת כי תבוא אזהרה לגלות הזה, והבטחה שנגאל ממנו... אבל בברית הזה השני הסתכלנו וראינו כי לא נזכר שם קץ וקצבה לאורך הגלות הזה ושהוא תלוי בתשובה בכל התורה" (שער א'). ובפירושו לתורה (ויקרא כו, טז) "אבל הברית שבמשנה תורה ירמוז לגלותנו זה ולגאולה שנגאל ממנו, כי הסתכלנו תחלה שלא נרמוז שם קץ וקצב ולא הבטיח בגאולה רק תלה אותם בתשובה". נסיון לישוב הסתירה ראה במאמר "הגאולה והתשובה במשנת הרמב"ן" שנתפרסם בהמעין ניסן תשל"א. (י.ש.)

רבינו משה חיים לוצאטו (רמח"ל) בספרו "דעת תבונות" (ע' 21 מהדורת מחברות לספרות) אף הוא סובר כי הגאולה אינה תלויה בתשובה:

"... וכשהוא [הקב"ה] רוצה אינו חושש לכל המעשים ומטיב בטובו למי שרוצה, וכמו שרוצה, וכמו שאמר למשה רבינו ע"ה: "וחנתי את אשר אחזן" — אע"פ שאינו הגון... זאת נחמתנו בענינו כי לא על מעשינו יפקוד ולא לזכותנו ימתין או מחסרון מעשים יחליפנו ח"ו אלא מפני השבועה אשר נשבע לאבותינו והברית אשר כרת. והנה אפילו אם לא יהיה זכות בישראל כשיגיע עת מועד, הנה על כל פנים יושיענו ודאי, כי אדון כל הוא ויכול לעשות כן כשהוא רוצה..."

רבי חיים בן עטר בספרו "אור החיים" (ויקרא כה, כה) אף הוא סובר כי הגאולה אינה תלויה בתשובה והיא תבוא "אפילו יהיו ישראל רשעים גמורים ח"ו":

"... ואם יראה האדון (הקב"ה) כי אין כח בעם לסבול חבלים עור. ורבו חובותיהם למעלה ראש. ואפס בהם כח הסבל. והיה ממכרו עד שנת היובל שהוא זמן המוגבל לגאולה "בעתה". ואז "ויצא ביובל ושב לאחוזתו" כי קץ ישנו אפילו יהיו ישראל רשעים גמורים ח"ו.

רבי ישראל מאיר הכהן (החפץ חיים זצ"ל) בספרו "שם עולם" מבאר ב"שער ההתחזקות" (פרק יג) כי גאולת "בעתה" אינה תלויה בזכויות:

"... ומכל מקום יש זמן קצוב לגאולתנו וזה זמן ד"בעתה" שהוא אפילו לא זכו כלל... ולבד זה בודאי אי אפשר לומר כן (שאינו זכויות בכלל ישראל) על כלל ישראל ח"ו, דהלא ידוע שכלל ישראל מקיימין התורה בכל עת ועידן... ומי יוכל לומר שאין לאומה זו ח"ו שום זכות עד שתצטרך להמתין על "בעתה" וע"כ בודאי אנו צריכין לעפות בכל יום על ישועת ה'..."

גאון המקובלים בדור הקודם רבי שלמה אלישיב זצ"ל בספרו "הקדמות ושערים" (שער ו' פ"ט) סובר שההלכה כרבי יהושע. (הובאו דבריו ב"לנתיבות ישראל" להגרצ"ה קוק שליט"א ע' 190 ועי"ש עוד):

"... אמנם התקוה העתידה דכל חמדת ישראל שהם כל היעודים האחרונים דימות המשיח והיי העולם הבא, הנה תלויים הם באמת רק בברית ולא בזכות והוא ברית אבות וישראל... דימות המשיח אינו תלוי בזכות מעשים כלל. וכן שם בסנהדרין בפלוגתא דר' אליעזר ור' יהושע ולבסוף שתק רבי אליעזר כמו שמבואר שם. הרי רבי אליעזר הודה ג"כ לרבי יהושע שהגאולה העתידה אינה תלויה בזכות ומעשים כלל."

בספר "ויואל משה" (ע' נז) כותב מחברו: "... א"כ מי שחושב ההיפך שיש

(אע"פ שאין עושיין תשובה הם נגאליים"). ג. הגר"א ("אבל קץ אחרון לא תליא בתשובה"). ד. רמח"ל ("אפילו אם לא יהיה זכות בישראל"). ה. אור החיים ("אפילו יהיו ישראל רשעים גמורים ח"ו"). ו. החפץ חיים ("שהוא אפילו אם לא זכו כלל"). ז. הגר"ש אלישיב ("אינה תלויה בזכות ומעשים כלל"). מדוגמא זו תוכל ללמוד על הרבה נקודות בספר הנ"ל המלא חרפות וקטרוגים על כלל ישראל.

איז לך קץ מגולה מזה.

יבוא הטוען ויטען, גם אם אנו מחליטים כי הגאולה אינה תלויה בתשובה, מי לידינו יתקע כי קיבוץ גלויות וישובה מחדש של ארץ ישראל בתקופתנו, הם גלויה של גאולה "בעתה"? שאלה זו נשאל מרן הראי"ה קוק זצ"ל בשנת תרע"ח ותשובתו היתה:

"כן, אתחלתא דגאולה ודאי הולכת ומופיעה לפנינו, אמנם לא מהיום התחילה הופעה זו, רק מאז התחיל הקץ המגולה להגלות, מעת אשר הרי ישראל החלו לעשות ענפים ולשאת פרי לעם ישראל אשר קרבו לבא, התחילה גאולה זו...".

רבי אריה ליב בנו של "החפץ חיים" זצ"ל מספר כי אביו האמין בכל חום לבו הטהור כי ימינו הם ימי עקבא דמשיחא וכי בזמנים לא רחוקים יפקוד ה' את עמו וישיב את שבותם לארצם. בספרו "מכתבי החפץ חיים" (ע' 44) הוא מספר:

"בשנת תר"נ שהחלו לגרש את אחינו בני ישראל ממוסקבה נתעוררה אז תנועה גדולה לארצנו הקדושה. המגורשים למאות ולאלפים קנו שם קר-קעות, נטעו כרמים, יסדו מושבות... באותו זמן קבלתי מכתב מאבי ז"ל (החפץ חיים) ובו הוא מעירני על ההתעוררות הגדולה בכל פינות עמנו לעלות לארצנו ומשער כי הימים ימי עקבתא דמשיחא וכי פקד ד' את עמו. ואפשר שהוא אתחלתא דקבוץ גלויות שהוא קודם ביאת המשיח. ואם היה ביכולתנו היה מן הראוי לקנות קרקע ולעלות לארץ...".

סימנים רבים נתנו חז"ל לגאולה האחרונה. "אם ראית דור שמתמעט והולך — חכה לו". "אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר — חכה לו". וכן בסוף מסכת סוטה (מט ב) מובא כי בעקבות המשיח העזות תרבה והיוקר יאמיר, חכמת סופרים תסרח, יראי חטא ימאסו והאמת תהא נעדרת, פני הדור כפני הכלב, נערים ילבינו פני זקנים, גדולים יעמדו מפני קטנים, בן מנבל אב בת קמה באמה, כלה בחמותה, הבן אינו מתבייש מאביו וכדומה. כשהתבונן החפץ חיים זצ"ל בדורו ראה כי נתקיימו בו כל הסימנים שהובאו לעיל וע"כ הסיק שבקרוב יתגלה קץ הישועה ("שם עולם" שער ההתחזקות פ' יב):

"אבל כעת שהמצוקות נתגברו כל כך עד שאי אפשר לסבול עוד, בודאי יש לצפות לה' יתברך שיגלה קץ ישועה בזמן הקרוב... ואם כן איז לך נתחומים גדולים מזה. ובפרט שאנו רואים בזמננו שנתקיימו כל הסימנים שהובא ובפרק חלק (בסנהדרין) לענין הגאולה. א"כ בודאי יש להתחזק בבטחון ולצפות לישועה בזמן קרוב... ובאמת קרוב יותר שכבר כלה העת אלא שעתה הוא חבלי לידה...".

דבריו של החפץ חיים זצ"ל נכתבו קודם השואה האירופית שהשמידה שליש עמנו בכל מיני מיתות איזמות תופעה שהסברה היחידי הוא "חבלי משיח" כדברי הגר"א (אבן שלמה אות קנא) :

"הגאולה מכונה בשם בוקר, כמו שכתוב: "אתא בוקר וגם לילה" וכן מכונה בשם לידה, כמו שכתוב: "כי חלה גם ילדה ציון...". וכמו שקודם שמתחיל להאיר היום הוא מחשיך ביותר. וכן [האשה] ההרה, כשמתקרבת הלידה כואבת יותר מכל ימי הריונה, כשיושבת על משבר. כן קודם הגאולה יכבד הגלות יותר מכל הגלות."

מכל הסימנים שהוזכרו לעיל, מזכיר הרב זצ"ל את הסימן המובהק ביותר של חז"ל לגאולתם של ישראל, והוא פריחתה של ארץ ישראל כמבואר בסנהדרין (צח א) :

"ואמר רבי אבא : אין לך קץ מגולה מזה, שנאמר (יחזקאל לו ח) : "ואתם הרי ישראל ענפיכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל, כי קרבו לבא". ופרש"י שם : "כשתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה אז יקרב הקץ, ואין לך קץ מגולה מזה"

מה ראו חז"ל לקבוע כי הסימן המובהק ביותר (כמאמרם) אין לך קץ מגולה מזה) דוקא בפריחתה הפיזית של ארץ ישראל? את דברי רבי אבא ניתן להסביר עפ"י פירוש הרמב"ן (ויקרא כו טז) :

"... וכן מה שאמר בכאן : "ושממו עליה אויבכם" היא בשורה טובה מבשרת בכל הגלויות שאין ארצנו מקבלת את אויבינו. וגם זו ראייה גדולה והבטחה לנו, כי לא תמצא בכל הישוב ארץ אשר היא טובה ורחבה, ואשר היתה נושבת מעולם, והיא חריבה כמוה, כי מאז יצאנו ממנה לא קבלה אומה ולשון, וכולם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם."

במשך מאות שנים עמדה א"י במרכזן של דתות הנצרות והאיסלם, דתות שמשלו בכיפה במדינות רבות. והם משתדלים להתבסס בארץ ב"מסעי צלב" ומלחמות שונות. ואין לאל ידם, הארץ אינה קולטת אותם והיא ממשיכה לעמוד בשממותה מבלי שיוקמו ישובי קבע במרחבי שממות הארץ.

וכאשר באו בדורות שלפנינו מתישבים יהודים, מצאו הם את הארץ שוממה ומלאה ביצות, ואעפ"כ תקעו יתד והחלו ליישב את הארץ. וראה זה פלא, לפתע החלה הארץ להאיר פנים, היא מתנערת מאבלה מתחילה לפרוח ולתת פרי. דבר זה מוכיח כי הוסרה קללת הגלות "והשימותי אני את הארץ". מכאן הוראתו של רבי אבא שאין לך קץ מגולה מזה. וכך כתב המהרש"א (חידושי אגדות סנהדרין שם) :

"לפי שכל זמן שאין ישראל על אדמתם אין הארץ נותנת פירותיה כדרכה, אבל כשתחזור ליתן פירותיה, זהו קץ מגולה, שקרב לבא זמן הגאולה, ויחזרו ישראל על אדמתם"

השנים של שלטון הירדנים היתה הממשלה ברבת עמון ומערב הירדן היתה נספחת אליה. אות הוא כי גם בפריחתה אין הארץ מקבלת עליה ממשלת נכרים. על הכתוב (בראשית יז ח): "ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגוריך את כל ארץ כנען לאחוזת עולם..." מסביר רבינו בחיי בפירושו:

"שתהיה הארץ לישראל אחוזה עולם שלא ירשוה ושלא יושיבוה אלא הם. ואם אולי יגלו ממנה ישובו אליה. כי אחוזת עולם היא להם ולא לנכרים. וזהו סימן גדול לישראל שמיום שגלו ממנה לא נתישבה שם אומה כלל, אבל היא הריבה ושוממה עד שיבואו אפרוחיה לתוכה."

גם הנצי"ב מואלוזין קובע במכתבו ("שיבת ציון" 17) כי פריחת הארץ היא אות שרצונו של הקב"ה שארץ ישראל תשוב ותתישב ע"י עמו ישראל:

"כבר הראנו דעת חז"ל כי בשעה שאין קללת ה' רבוצה על ארצנו להיות שממה. אז רצונו יתב' שתתישב הארץ ע"י עמו ישראל... והנה בעת החיה קול דודנו הקב"ה עלינו ע"י נדחי ישראל, והטה לב מלך הקיר"ה ושריו להרשות לעשות ועד וחברה לאסוף כסף "לתמוך את אחינו עובדי אדמה ובעלי מלאכה אשר בארץ ישראל ובסוריא" אות היא כי כך עלה ברצון ה' לעשות ישוב ע"י ישראל בארצנו הקדושה... ואין לנו לחשוב מחשבות כי ראוי היה הדבר הגדול הזה באופנים אחרים כאשר מצויר בדעות בני האדם כי על זה לקה משה רבינו..."

מקור נוסף בש"ס המקשר את פריחתה של א"י עם הגאולה הוא במסכת מגילה (יז ב): "ומה ראו לומר קבוץ גלויות לאחר ברכת השנים? דכתיב: "ואתם הרי ישראל ענפיכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא". ופירש שם המאירי: וקבעו אחריה קבוץ גלויות, שברכת השנים צריכה שתקדים לביאתם" וכך כתב הגאון רבי ראובן הלוי רבה של דנובורג (רבו של הרב קוק זצ"ל) כי פריחתה של ארץ ישראל בימינו היא תנאי הכרחי לביאת בן-דוד ("שיבת ציון" ח"ב 3):

"ובנידון ישיבת הקרקע לא ידעתי טעם מעלת כבודו ותורתו שממאן בדבר. כי אני שמחתי מאד בהתעוררות זו, כי לדעתי היא כוונת הגמרא כי קבוץ גלויות יהא כשהקרקע תתן פירותיה לישראל ואח"כ תשכון שאר הברכות ואחר כך בא בן דוד..."

דברים דומים פירסם האדמו"ר מפילוב (בן בנו של הרבי הנודע מקאצק) בקונטרסו "שלום ירושלים" הדן במצות ישוב הארץ בזמן הזה. מקום נכבד בקונטרסו תופסת העובדה שארץ ישראל החלה פורחת ע"י בניה בונים והוא רואה בכך סימן כי נפקדנו מן השמים:

"כאשר הנני רואה בעינים סגורות כמציץ מן החרכים שנעשה הערה מן השמים לטובה בחמלת ה' יתברך על הארץ ועל ישראל. בעתים הללו שנתיישבו בארץ הקודש אלפים מישראל חורשים וזורעים על אדמתנו ומצליחים בה. והארץ נותנת יבולה ועציו נותנים פירותיהן וההרים מצמיחים חציר"

בקונטרסו הוא ממשיך לציין כי אפילו הממשלה התורכית השולטת בארץ לא הרשתה עד כה לאף אחד לרכוש קרקעות. ועתה היא נתנה רשיון לאחינו בני ישראל לקנות אחוזת שדה וכרם בארץ ישראל ורבים מבני עמנו קנו שדות וכרמים בארץ הקודש וגדלו והצליחו גם אם אין כונת כל המתישבים עולה ישר ונכון למטרת כונתנו, אעפ"כ בישראל סתמון לשמן קאי. ומלבד זאת רבים מאלו שנתחברו לאגודות העוסקות בישוב הארץ הם "בעלי בתים ישרים ויראי שמים, ומחזיקים הד"ת באמונה שלימה, ומהם בעלי תורה ובעלי מצוות ומעשים טובים יזכרם הש"י לטובה."

במשך מאות שנים היתה ארץ ישראל ציה ושממה ואדם אין לעבוד את האדמה. ולפתע נהפך הכל לטובה, יש לראות בעובדה זו את יד ה' עלינו לטובה. וכך כותב האדמו"ר מפילוב:

"כי ימין ה' רוממה ומאד עמקו מחשבותיו לא כמחשבות בשר ודם. ממרום שלח ושפך רוח על לבות הגבירים קרובי מלכויות ושרים שנכספה נפשם לנחלת ישרים לפדותה מיד האכזרים, אשר ירשוה עובדי זרים... אמרתי עיני ה' במרום יגדל וירום. אף כי לב החסידים והצדיקים מרחוק עומדים, יודע ה' חוסי בו, כי לבבות ישראל הומה ומהמה מתי אבוא ואראה..."

ובקונטרסו שם הוא מביא את מאמרו של רבי אבא בסנהדרין שאין לך קץ מגולה מזה כשהרי ישראל יתנו ענפים וישאו פרי. ממאמר זה הוא מסיק:

"הרי שצריכה ארץ ישראל להיות תחילה מיושבת מעם ישראל וליתן פריה ואח"כ יקרב קץ הגאולה" וכל מי שיעיין בפרשה זו (יחזקאל לו) יראה "שכל דברי הנביא עולה על אדמת ישראל תחילה. כמאמר הכתוב: "... ונושבו הערים והחרבות תבוננה" נראה מזה שמתחילה תחל הישועה בשיבת הארץ וכן כתוב: "רצית ה' ארצך" ואח"כ "ושבת שבות יעקב" (תהילים פח).

וימאסו ארץ חמדה.

שלוש גלויות גלה ישראל מארצו. הראשונה למצרים "מצרים ירד עמי בראשונה" (ישעיה נב ד). השניה לבבל עם חורבן בית ראשון והשלישית למדבר העמים עם חורבן בית שני.

בגלות מצרים נאמר: "... ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה" (בראשית טו יג) כלומר שמלכתחילה נקבע לגלות קץ קצוב. סמוך ליציאת מצרים נאמר להם במפורש מפי הגבורה: "... פקד פקדתי אתכם... אעלה אתכם מעוני מצרים אל ארץ הכנעי...". (שמות ג טו). "והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב...". (שם ו ח). כל ישראל ידעו כי מגמת פני העם בדבר ה' היא לארץ ישראל. ואעפ"כ הצליח השטן לרקד בתוכם ולפתות את ראשי ישראל, שהיו כשרים וצדיקים, למאוס בארץ חמדה.

"... וכי כסילים היו המרגלים והלא כבר נאמר "שלח לך אנשים" וכל מקום שנאמר בו "אנשים" בני אדם צדיקים הם. ומנין אתה אומר שהיו צדיקים, שהרי משה לא רצה לשלחם מדעת עצמו, אלא נמלך בקב"ה על כל אחד ואחד, פלוני משבט פלוני. ואמר לו הקב"ה: ראויהם הם! ומנין שאמר לו הקב"ה למשה "ראויהם הם!" שנאמר: "וישלח אותם משה ממדבר פארן על פי ה'".

"חטא המרגלים במדבר בימי משה — כותב הגאון המקובל ר' הלל משקלוב בספרו "קול התור" (פרק ה) — הוא אחד החטאים הכלליים הגדולים הרובץ על עם ישראל בכל הדורות עד היום. על פי מדרש רבותינו נגזרה בכיה לדורות בגלל חטא המרגלים, בכיה על חורבן בית המקדש, חורבן ירושלים ושממת הארץ. במדה מרובה סבלו וסובלים ישראל בכל הדורות, סבלות ותלאות הגלות המרה, בגלל חטא המרגלים."

מבואר כי המאיסה בארץ חמדה של דור המדבר הוא אחד החטאים היותר חמורים, וכך מסביר גס רבי מאיר שמחה מדוינסק כי חטא המרגלים חמור מחטא העגל.

"... והקפיד השם יתברך על כבוד הארץ יותר מעל כבודו, כביכול, עד שבעשיית העגל אחרי שובם מחל להם השי"ת, "וינחם ה' על הרעה אשר דבר ה' לעשות". ועל הוציאם דבת הארץ "וימאסו בארץ חמדה" — "גשבע ה' ולא ינחם" כמו שנאמר "אל תעלו כי אין ה' בקרבכם."

גלות שניה גלו ישראל לבבל, גם כאן היה הקץ קצוב וגלוי "למלאות דבר ה' בפי ירמיהו, עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה, למלאות שבעים שנה" (דב"ה ב, לו כא) ואעפ"כ כאשר מלאו שבעים שנה וה' פקד את עמו בהכרזת כורש, רבים רבים לא עלו לארץ, ואילו עם עזרא עלו מבבל "עשרה יוחסין" מדלת העם בעוד כמה גדולים וטובים לא רצו לעלות ליסוד הישוב ונשארו בבבל. וכך מבואר במסכת יומא (ט ב):

"ריש לקיש היה שוחה בירדן, בא רבה בר חנה והושיט ידו לריש לקיש. אמר לו ר"ל "אלהא סנינא לכו" (אלקים שונא לכם — ופרש"י לכל בני בבל שלא עלו בימי עזרא ומנעו שכינה מלבוא ולשוב לשרות בבית שני.) דכתיב: "אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף, ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז" — אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא, נמשלתם ככסף שאין רקב שולט בו. עכשיו שעליתם כדלתות (לחצאין — רש"י) נמשלתם כארז שהרקב שולט בו."

בספר "שיבת ציון" (ח"ב 18) מסביר גאון ישראל הנציב מוולאזין כי התעכבותם של גולי בבל נבעה ממניעים של "יראת שמים" ופחדם שמא ישוּבו בא"י לעבוד שוב עבודה זרה שנגמלו ממנה בבבל:

"... על הכתוב "אני ישנה ולבי ער, קול דודי דופק" מפרשים חז"ל כי בהיות קול דודי, הוא השם יתברך שמו, דופק ע"י כורש "מי בכם בכל עמו וכו'"

והרבה סרבו לעלות באמרם "רחצתי את רגלי איככה אטנפם" שפירשו חז"ל: רחצתי את רגלי מחלאת ע"ז שאותו מקום (א"י) משיאני לעבודה זרה. ולפי דעתם הקלה טענתם היא טענה טובה וחזקה, ובכל זאת היתה תרעומות על זה ממנו יתברך.

מתוך מכתבו של אב"ד גריידיטץ רבי אליהו גוטמאכר (שיבת ציון ח"ב 40) מבואר כי הסוסייהם של גולי בבל והתעכבותם מלעלות לארץ נבע ממחשבתם כי הגאולה תבוא בדרך ניסית ושלא בדרך הטבע:

"בעוונותינו הרבים רבים טועים בחשבם שיהיו יושבים בחברת בשעשועים כל אחד כפי דרכו בביתו. ופתאום יפתחו שערי רחמים ויעשו מופתים בשמים ובארץ וכל יעודי הנביאים יתקיימו ויקראו אותם ממקום שבתם, מה היה יותר (ברור) מקץ השבעים שנה דבבל שהיה מיועד עד ותו לא. אבל לא כן הוא.

ובכל זאת עד כמה התאמץ דניאל, (פרק ט) ועד כמה התקרב נחמיה לדרך הטבעי ולא אמרו כמו המתחכמים: "שבו איש תחתיו הגאולה צריכה לבוא."

באגרות הראי"ה (אגרת שיא) מסביר הראי"ה קוק את הבעיות של עולי בבל ואת התוצאות הטובות למרות חסרונם של גדולים וטובים בעליתו של עזרא מבבל:

"... וכבר היה בימי עזרא שכמה גדולים וטובים לא רצו ליסד את הישוב בארץ ישראל, ונשארו בבבל, ועזרא לקח עמו את הפסולים שהיו מעשיהם כעורים והיה העולם ראוי להיות נהפך לתל מלח מפניהם. והיו מחללים את השבת גם בא"י (נחמיה יג). ומכל מקום גרם הדבר שע"י צמיחת ישועה זו נבנה הבית השני, שזכינו על ידו לפרסום תורה שבע"פ והרחבת גזירות חכמים והתפשטות תורה בישראל, כדאיתא בספר היכלות שעיקר הדרה של תורה היה ע"י הבית השני..."

מאיסת ארץ חמדה בה נכשלו המרגלים בדור המדבר נתנה את אותותיה לרעה בהסטוריה הממושכת של עם ישראל. חלק לא מבוטל מהסבל והתלאות שסבלנו בגלות הם בגלל חטא המרגלים. ולפי הספר "קול התור" נמשך הפגם של חטא המרגלים עד ימינו ממש ובידינו לתקנו ע"י "תשובת המשקל" ברבוי חיבה לארץ ישראל ובנינה בפועל. (פרק ה):

"תיקון רב לחטא המרגלים יכול לבא ע"י גאולת ירושלים ובנינה ועל ידי הפעולות לקיבוץ גלויות, לפי הכלל הידוע כי זה לעומת זה עשה א-להים, ומדה כנגד מדה היא, הן לחוב והן לזכות, תקן במה שפגמת! לתקן כל דבר לפי המקום ולפי הזמן, לפי המעשה ולפי הפרסום.

והנה חטא המרגלים הביא בכיה לדורות כדרשת רבותינו על הפסוק "ויבכו

הפסוק "ירושלים תבנה והיכל הוסר" שנאמר על אתחלתא דגאולה האחרונה כמו בימי כורש.

ובעונותינו הרבים, רבים הם החוטאים חטא גדול של וימאסו בארץ חמדה. גם רבים מתופשי התורה לא ידעו ולא יבינו שנתפשו בחטא המרגלים, נסחפו בקליפת חטא המרגלים בכל מיני סברות כוזבות ותאנות שוא ומדוחים. גם מכסים את סברותיהם בדעה המופרכת שאין מצות ישוב ארץ ישראל נוהגת בזמן הזה. דעה זו שכבר הופרכה עפ"י גאוני עולם ראשונים ואחרונים. אך המרגלים האלה (של תקופתנו) רואים להיות יותר גדולים מרבותינו התנאים והאמוראים שקבעו כי ישיבת א"י שקולה כנגד כל המצוות שבתורה.

ורבינו הרמב"ן זיע"א שקבע את מצות ישוב א"י במצות עשה שבתורה "וירשתם אותה וישבתם בה" ורבינו בעל התוס' יו"ט כתב: כי לפני הגאולה תהיה אתחלתא כמו שהיה בימי כורש בימי בית שני. וכן רבינו השל"ה הקדוש (בשער האותיות) המבאר את גודל מצות ישוב א"י שבכל עת ובכל זמן לא פסקה הקדושה של מצוה זו אף לרגע אחד.

ומי לנו גדול בכל הדורות האחרונים כרבינו הגר"א קדוש ישראל אשר בדברים חוצבים להבות אש האיץ בתלמידיו לעלות לארץ ישראל ולעסוק בקיבוץ גלויות. והרבה לזרז את תלמידיו להחיש את קץ המגולה לקרב קץ הגאולה ע"י ישוב ארץ ישראל. כמעט בכל יום דיבר אלינו רבינו ברתת והתרגשות כי "בציון ובירושלים תהיה פליטה" ולא לאחר את המועד. ומי ימלל ומי יתאר את גודל דאגתו של רבינו בדברו אלינו הדברים הללו ברוח קדשו ובדמעות בעיניו... הנה עלית עזרא ונחמיה היתה מגלות בבל, וכל פקידא משמים צריכה להיות פקידא באיתערותא דלתתא. וכמו שרבינו אומר בכמה מקומות שהפקידא בעקבות משיחא תהיה תחילה כמו בימי כורש בימי בית שני."

בספר קול התור (פרק ה) הוא מספר: "שרבים מאחינו בני ישראל וביניהם גם מעשירי עם שבמדינות רוסיא אשר התכוונו בהתלהבות לנסוע לארץ ישראל במצות רבינו הגר"א ונתקרו דוקא ע"י כמה מתופשי התורה אשר לא ידעו ולא יבינו...". הגר"א עצמו נותן הסבר לתופעה תמוהה וחמורה זו:

"כי בקיבוץ גלויות יגבר הסטרא אחרא רחמנא ליצלן, וזמ"ש במדרש: כשישראל יוצאים מן הגלות עמלק מזדמן להם בדרך. וזהו כוח הטומאה אשר על זה נאמר: "אשר קרר בדרך". מה חזק כוחו כח השטן, שהכניס דעה כוזבת גם בתופשי התורה לעכב את הגאולה. (ואם תתמה כיצד יתכן הדבר?) הרי מרגלים היו גדולי ישראל והשטן השיאם ר"ל."

ב. והם לא הכירוהו

"ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו"

חבלי משיח בן יוסף

בספרו "התקופה הגדולה" (עמוד תכא) כותב הגרמ"מ כשר שליט"א: "שאלתי להרבה תלמידי חכמים וביניהם כמה רבנים גדולי תורה, מה הענין של "משיח בן יוסף"? וכולם בלי יוצא מן הכלל אמרו שלא יכולים להגיד בענין זה דבר ברור. חלק מהם אפילו לא ידע שמושג זה נזכר בתלמוד בבלי וחשבו שזה מובא רק במדרש. לרובם זה הוא רעיון חדש שצריך ללמדו ולהבינו...". עובדה זו, אותה מציין הגרמ"מ שליט"א, מוזכרת כבר בספר "קול התור" (פרק ב' אות לט'):

"ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו. (בראשית מב) — וזוהי אחת מתכונותיו של יוסף ולא רק בדורו כי אם בכל דור ודור, אשר הוא "משיח בן יוסף" מכיר את אחיו והם לא מכירים אותו. ומעשה שטן הוא המסתיר את תכונותיו של "משיח בן יוסף" שאין מכירים [אותם] בעקבות משיחא וגם מזלזלים בהם בעוונותינו הרבים. כי לולא זאת היה כבר קץ לצרותינו. ואילו היו ישראל מכירים את יוסף, היינו עקבות דבן יוסף משיחא, שהם קיבוץ גלויות וכו' היינו כבר בגאולה שלימה."

הספר "קול התור" הוא תמצית משבעה פרקי הגאולה של הגאון המקובל ר' הלל שקולבר, שארו ותלמידו של הגר"א. דברי הספר מבוססים על שיטתו של הגר"א בסדר גאולתם האחרונה של ישראל ותכונותיו של "משיח בן יוסף" תופס בו חלק נכבד. גלויים אלו מסר הגר"א לתלמידיו "כדי שנדע את כל הדרך נלך בה ואת המעשים אשר לפנינו" (שם פ"א כד).

"על פי הגר"א כל עבודת קיבוץ גלויות בארץ ישראל בכלל ובירושלים בפרט, כל פעולה כללית ופרטית בכל צעד ושעל של הכלל והפרט, תלויה בקיומו והצלחתו של משיח בן יוסף וקיומו והצלחתו של משיח בן יוסף תלויים באתערותא דלתתא" (שם פ"א כד).

מכל האמור מבואר כי אין אנו יכולים להיות אדישים בהבנת המושג "משיח בן יוסף", ולא עוד אלא שלאור הבנתנו עלינו לסייע להצלחתו ע"י פעולות שלנו כדברי הגר"א: "... וקיומו והצלחתו של משיח בן יוסף תלויים בהתערותא דלתתא". הראייה קוק זצ"ל מסביר (במאמרו "המספד בירושלים" נדפס בחוברת "סיני אלול תש"ך) את ענינו של משיח בן יוסף ואנו נביא כאן את תוכן דבריו:

במסכת סוכה (דף נב א) מסבירה הגמרא כי "המספד בירושלים" המובא בספר זרביה (פרק נב נא) ודנה "על משיח מן גוים וכו'" (שם פ"א כד).

ומבאר הרב זצ"ל: כמו שאדם פרטי מורכב מגוף ונשמה, ולגוף כוחות הנוטים לקיימו ולשכללו, וכן לנשמה כוחות המעדינים ומשכללים את כוחה הרוחני, ותכלית שלמות האדם היא: גוף חזק ואמיץ עם נשמה בריאה ומשוכללת המושכת אחריה בכוחה האדיר את כל כוחות הגוף האמיצים לתכלית השכל הטוב והטוהר, שהם חפץ הקב"ה בעולמו.

גם בכנסת ישראל יצר הקב"ה שני כוחות, האחד מקביל לערך הגוף האנושי, והוא שוקק לשכלול האומה במעמדה החומרי. והשני הוא הכח לשכלול רוחניותה של האומה. אלא שכל התכניות הגדולות והקדושות שישראל מצוינים בהן, להיות לעם קדוש ולאור גויים, כל אלו תצאנה אל הפועל רק בשכלולה החומרי של האומה שהוא הבסיס הנכון לתכניות אלו. יחד עם זאת יש לציין כי לכח הגשמי של האומה יש דמיון באומות העולם, אך לרוחניותה אין דמיון, הוא ענין מיוחד לישראל, "ה' בדר ינחנו" ו"בגויים לא יתחשב".

שני הכוחות הנ"ל הוכנו בישראל כבר מתחילת הווצרות האומה בשבטים יהודה ויוסף. שבט יהודה כאחראי לרוחניותה של האומה ושבט יוסף הדואג לחלק הגשמי שלה. יוסף הצדיק היה המשביר אשר שלח אותו אלקים לפליטה גדולה להחיות עם רב, והחייה את יעקב ובניו בחיי חומר "לחם לפי הטף". פעולתו זו של יוסף היתה משותפת גם כלפי אומות העולם, וזו היתה תדמיתו החיצונית של יוסף "והיה נבלע בין האומות" "וידע שבעים לשון (סוטה דף לו) המראים על הצד המשותף לכל המין האנושי, אלא שיחד עם זאת ידע יוסף את קדושתו, ועל כן אין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל (בראשית רבה עג) דווקא בגלל יתרונו של יוסף, כענין "מיניה וביה איבא ניזיל ביה נרגא". (סנהדרין לט) יהודה נתיחד בכח הרוחני המיוחד לישראל "היתה יהודה לקדשו" בעוד שעל משכן שילה שהיה בחלקו של יוסף נאמר: "אהל שיכון באדם". (תהילים עח ט)

תכלית בחירת מלכות בית דוד היא לאחד את שני אלו הכוחות באופן שהאחד ישלים את משנהו. רעיון שהביעו חז"ל במדרשם (ב"ר פ א): נאמר בדוד "אדמוני" כמו שנאמר בעשו, אלא שבדוד יתוסף "טוב עינים" — "שהיה הורג מדעת סנהדרין". ואכן במלכות בית דוד נתקבצו הגבורה החומרית לתוקף ממלכה אדירה, רבתי בגויים, עם העלוי הרוחני היותר מרומם וקדוש. אלא שהעוונות גרמו שישראל מאסו במלכות דוד והאומה נחלקה, עשרת השבטים התלכדו סביב שבטו של אפרים שהוא ענף מכח יוסף ויהודה היה ממלכה בפני עצמו. עד ששני הכוחות החלו להתפתח כל אחד לעצמו, כאילו אין לא כל קשר עם משנהו ומזה יצא הפסד כללי לשני הכוחות.

ממלכת אפרים נוסדה ע"י ירבעם, שעוד בימי שלמה נתגלה כשרונו המעשי, כמאמר הכתוב: "והאיש ירבעם גבור היל, וירא שלמה את הנער כי עושה מלאכה הוא, ויפקד אותו לכל סבל בית יוסף" (מלכים א, יא כח) אך בגלל התפרדותה מממלכת יהודה סתתה ממלכת אפרים מהקדושה העליונה המיוחדת לישראל ושקעה בטומאת עבודה זרה.

גם אחרי הפירוד אילו היתה ממלכת אפרים מכירה בכוחה הרוחני של יהודה ויהודה היה מקבל מאפרים את ההכשרה לשכלול האומה בצדה

החומרי, היתה האומה שבה לתיקונה, אלא שירבעם לא הסכים להתקשרות זו ביודעו כי לצד הרוחני זכות עמידה בראש. אפשרות זו של התאחדות הכוחות ומניעתה של התאחדות זו מפני השאיפה להתנשאות שלא בצדק, הביעו חז"ל במדרשם: (סנהדרין קב)

"תפסו הקב"ה לירבעם בבגדו ואמר לו: חזור בך, ואני ואתה ובן-ישי נטייל בגן-עדן" וכששאל ירבעם: מי בראש? היתה הכרחית התשובה: "בן-ישי בראש". כי בלעדי הכרת שליטתו של הצד הרוחני אפסה כל תעודה לישראל, כי אנו המעט מכל העמים. אבל שרירות הלב של ירבעם גרמה שאמר: "אי הכי לא בעינא". ומזה נמשך הפירוד בישראל שהביא לגלותו של ישראל מארצו.

פיצול הכוחות בישראל הלך והתרחב במהלך הגלות הארוכה, ומפני שאי אפשר לאומה שתבוא לתעודתה הרוממה, לישא בגאון את שם ד' הנקרא עליה, אלא בהכשרת שני חלקיה, החלק הכללי שהוא חלק יוסף והמיוחד שהוא חלק יהודה, גרם הניתוק בין שני הכוחות למצב אי נורמלי בכנסת ישראל.

הכוחות המגבירים את הרוחניות בישראל הם המכשירים למדת "משיח בן דוד" אלא שאי אפשר שתהיה הרוחניות מפותחת כראוי כאשר הקנינים החומריים הנדרשים לאומה חסרים בה. על כן כל התעוררות לבקש חוזק לאומי ויתר מכשירי החיים הכלליים, הם הכשרת "משיח בן-יוסף". אך בעטים של צרות הגלות, קוצר הדעת ופיזור הכוחות, פעלו שני הכוחות הללו בערבוביה וחוסר תיאום, דבר שהביא למבוכה ומחלוקות בבית ישראל. והם הם "חבלי משיח" הכוללים חבלי שני משיחים "אשר חרפו אויבך ד' אשר חרפו עקבות משיחיו" (תהילים פט נב) שתי עקבות של שני משיחים.

לאור כל האמור מבאר הרב זצ"ל את המובא בגמרא במסכת מגילה (ג א): "תרגום של נביאים, יונתן בן עוזיאל אמרו מפי חגי זכריה ומלאכי, ונודעוזה ארץ ישראל ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה, יצתה בת קול ואמרה: מי הוא שגילה סתרי לבני אדם? עמד יונתן בן עוזיאל על רגליו ואמר: אני הוא שגיליתי סתרייך לבני אדם. גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא, אלא שלא ירבו מחלוקת בישראל..."

וכדוגמא לתרגום שגרם ועזוע מביאה הגמרא את הפסוק בזכריה (פרק יב) "... ביום ההוא יגדל המספד בירושלים כמספד הדדרימון בבקעת מגידון" — אמר רב יוסף, אלמלא תרגומא דהאי קרא לא ידענא מאי קאמר: "ביומא ההוא יסגי המספדא בירושלים כמספדא דאחאב בר עמרי, דקטל יתיה הדדרימון בן טברימון ברמות גלעד. וכמספדא דיאשיה בר אמון דקטל יתיה פרעה חגירא בבקעת מגידון".

ושואל הרב זצ"ל, מהו גודל ההסתר שיש בפסוק זה? מהו הסייג שיש בתרגום "כמספד אחאב... וכמספד יאשיהו" שבלעדיו תהיה מחלוקת בישראל ומדוע גילונו חמוץ אותה מחלוקת? ומדוע הקשר שרנו חכונת זה

יהיה כהספד אחאב (שבא משבט יוסף) וכהספד יאשיה (משבט יהודה). באחאב נתגלה החיבה הלאומית במלוא גדולתה, חיבב מאד את ישראל, המשיך במעשי אבותיו, עמרי, שבנה עיר בא"י (סנהדרין קב) ודורשי רשומות אמרו: "כולם באים לחיי העולם הבא... לי גלעד — זה אחאב שנפל ברמות גלעד" (שם קד) ואעפ"י שנפגע במלחמה לאחר שנחתו בו החיצים, היה מעמיד פנים במלחמה שלא להבעית את ישראל (מועד קטן כח' ב' ופרש"י שם: שלא יכשלו ישראל במלחמה) ואין ספק כי "אומץ רוח כזה הוא מאהבה יתירה ונפלאה שאהב את ישראל".

מקרה נוסף לחיבתו הלאומית של אחאב מתגלה בעובדא שהיה מוכן למסור לבן החד מלך ארם את כספו וזהבו, את נשיו ובניו הטובים, אבל סירב למסור את "מחמד עיניך" שלפי חז"ל (בסנהדרין קב ב) היא התורה, ואחאב כיבד את התורה לא מפני קדושתה אלא בגלל כבוד האומה כלפי חוץ שהיתה יקרה לו, אעפ"י שכלפי פנים הלך בדרכי איזבל ובחוקות תועבות הגויים כפי שהיו שולטים אז ברוח הזמן.

ניגודו של אחאב היה המלך יאשיהו כעדות הכתוב "וכמוהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאדו" (מלכים ב כג כה) דבקתו בצד המיוחד לישראל היתה כה עזה, עד שויתר על דברי הנביא ירמיהו ולא הניח לחיל מצרים לעבור בארץ ישראל, מפני שלא הסכים שיהיה איזה שהוא קשר בין ישראל לעמים.

באחאב ויאשיהו התבלטו שתי הנקודות של יוסף ושל יהודה, וכל תקופת הגלות ששני כוחות אלו נמצאים בפירוד אין יודעים להעריך כמה טובה ושלמות מפסידה האומה בהעדר הרמוניה בין שני אלו הכוחות, אבל לעת קץ, כשתכיר האומה את אחדותם ושיכותם של אלו שני הכוחות ואת ההפסד הממושך שאירע לאומה בהעדר אחדותם, כי אז יוכפל ההספד, כמספד אחאב (על ההפסד של הצד הגשמי) וכמספד יאשיהו (על ההפסד של הצד הרוחני).

התבצרות שני הכוחות הללו (הכח הגשמי והכח הרוחני) כל אחד לעצמו, יצרו מחלוקת גדולה בישראל, באשר כל צד חושב שהאמת היא בחלקו בלבד. על כן התחזק יונתן בן עוזיאל, לא לכבודו ולא לכבוד בית אבא, אלא שלא תרבה מחלוקת בישראל, ועמד וגילה את הרז הנפלא, את אחדותם של שני הכוחות הללו בישראל, תוך תקוה כי הגלוי השכלי, יכשיר את הדעות לבקש עצות, איך ללכת בעקבות אלו הכוחות ששניהם נחוצים לשלמות האומה. בדבריו אלו השתמש מרן הרב קוק זצ"ל להספיד את ד"ר ב"ז הרצל, בהסבירו כי אילו היתה הציונות החילונית מקבלת מהיהדות החרדית והדתית את יסוד הקדושה המיוחדת לישראל ואילו השכילה היהדות החרדית להבין את תקומת האומה שיש במפעליהם של הציונים האוחזים במדתו של יוסף, כי אז היינו זוכים לגאולה שלימה.

במבוא לספר "קול התור" מובא: "כל המעשים שהשעה צריכה להם באתחלתא דגאולה, כולם מכלל תפקידו של משיח בן יוסף וביעודו המה. תפקידו הכולל של מב"י הוא סלילת הדרך לגאולה הניסית השלימה, בחפצם של ישראל ובררך הטבע. כל פעולה הנעשית על דרך זה מסתייעת ע"י ניצוץ מאורו של מב"י.

ניצוץ זה הוא הכח הנסיי המסייע לכל מעשה שהאדם מתעורר לעשות למען קירוב הגאולה.

בענין משיח בן יוסף אנו מוצאים בספר זה ("קול התור") כמה דברים הנראים זרים בעיני מי שלא הורגל בדרכי החכמה. במקום אחד הוא אומר, שאברהם אבינו ע"ה מב"י, ובמקום אחר אומר שרבינו הגר"א הוא מב"י. פעם יאמר שמטטרון שר הפנים הוא מב"י, ופעם שכל הזוכה לעסוק בקיבוץ גלויות הוא מב"י. כל אלה לכאורה דברים רחוקים, אך ביאור הענין כך הוא :

עצמיותו של משיח בן יוסף הוא בשלושה סוגים : האחד, שרשו העליון של מב"י, שהוא מטטרון שר הפנים. השני, מב"י התחתון, הוא איש אחד בכל דור, בחינת צדיק יסוד עולם, הזוכה לפי מעשיו ולפי שורש נשמתו לעשות לישיבת ישראל, פעולות ישועה והרמת קרן התורה מתוך מסירות נפש. השלישי, התפשטות ניצוצי נשמתו של מב"י ברבים מבני ישראל בכל דור, באנשי מעשה הזוכים לעסוק בקיבוץ גלויות. שכל הזוכה לפי מעשיו וזכות אבותיו לעשות באותן פעולות שהן ביעודו של מב"י, ניצוץ מנשמתו של מב"י מתלווה אליו לסייע בידו. נמצינו למדים (בענין משיח בן יוסף) יש שורש ויש ענף, יש ענף כולל ויש ענפים פרטיים, וזה פשוט."

המבוכה בענין תפקיד "משיח בן יוסף".

לאור תפקידו המרכזי של "משיח בן יוסף" וענפיו השונים בסדר גאולתם של ישראל, יובנו דברי הספר "קול התור" (בתחילת פרק ב) על החובה ללמוד ולהבין את הבחינות והתכונות של מב"י :

"מצוה וחובה רבה על כל איש ישראל, ועל כל העוסקים בקיבוץ גלויות, ומכל שכן על כל אחד הנושא עליו אחריות כל שהיא בהנהגת צרכי ציבור בארץ הקודש, ללמוד, לדעת ולהבין היטב, בעמקות ובקיאיות שלימה, את כל מאה חמישים ושש הבחינות והתכונות של משיחא דאתחלתא, משיח בן יוסף."

אלא שמתבקשת תשובה לשאלה הנוקבת, מדוע כה רבים ובתוכם יראים ושלמים, לא רק שאינם מכירים את יוסף אלא אף מזלזלים בו? כנראה שתופעה זו היתה ידועה לגדולי ישראל והם אף מזהירים מפניה :

"חובה עלינו לדעת ולהבין מראש, בעבודתנו הקדושה למען קיבוץ גלויות ובנין ירושלים, כי במדה שהעבודה הזאת תגדל, יגבר ה"סטרא אחרא" להפריע ולהכשיל בנשקו העיקרי שהוא עקירת האמת ומניעת קידוש ה' ועל זאת נאמר : "אשר חרפו עקבות משיחך".

ומה חזק הוא כח הסט"א שעלה בידו להסתיר מעיני האבות הקדושים את סגורת הקליפות : מעיוני אברהם אבינו, אף הליפת השמעאל מעיוני יצחק

רבי אליהו גוטמאכר (מתלמידיו המובהקים של ר' עקיבא איגר) אב"ד גריידיטץ, מסביר את סיבת התגברות הקליפה במיוחד נגד ישוב הארץ ושיבת ישראל לארצו, כי כל כח הקליפה תלויה בגלות, ובביטול הגלות תתבטל כוחה. (מובא בראש הספר שו"ת נפש חיה לגר"א ואקס אב"ד קליש):

"... ויש לראות גודל התכלית [של ישוב הארץ] בזה שהקליפה גובר גם בצדיקים היותר גדולים לבטל הטוב הזה. יען שכל כח הקליפה תלוי בגלות, ובביטול הגלות יבוטל [כוחו של הקליפה] כמאמר הגמרא בסוכה."

תשובה לנסינו של ה"סטרא אחרא" לעכב את הגאולה נותן הספר "קול התור" (פרק ב אות קג):

"בפסוק 'אשר חרפו עקבות משיחך' — כל עקבות משיחא ביעודו של המשיח הראשון (שיקדם למשיח בן דוד) משיח בן יוסף. וכנודע אויבי ה' ואויבי ישראל צוררים את כל פעולות של אתחלתא דגאולה שבעקבות משיחא. ועל זה נאמר שם: "אשר חרפו עקבות משיחך". וכבר מנו חז"ל את כל התלאות הבאות בעקבות משיחא. ואנחנו אין לנו להשען אלא על אבינו שבשמים, ועל רצונו שאנו נעסוק באתרעותא דלתתא, ולעמוד איתן נגד כל ההפרעות והחרופים"

סיבה שניה לאי הכרת "הבחינות והתכונות של משיחא דאתחלתא, משיח בן יוסף" היא חוסר לימוד והתעמקות בסוגיא זו, כעדות הרב רבי יששכר שלמה טייכטל הי"ד, שהיה רב בכמה קהילות חשובות בהונגריה, והיה, כעדותו, כל ימיו רחוק מהתעוררות לבנין הארץ ושיבת ישראל לארצו, רק עם פרוץ השואה באירופה החל להתבונן בסוגיא זו וחיבר בעיצומה של השואה (בשנת תש"ג) את ספרו "אם הבנים שמחה". אחר הוצאת ספרו נהרג בהונגריה בשואה האירופית על קידוש ה'. וכך הוא מספר בספרו שם (עמוד יז וכו'):

"... ואודה על האמת ואזכיר את חטאי, שגם בעיני היה לנמאס מפעל זה של בנין הארץ, מחמת ששמעתי כן מהרבה מנהיגי החרדים סתם (ללא הסבר והנמקה), ונשרש בלבי כך ולא התעניינתי בזה כלל, כי טרוד הייתי בגירסא, בלימוד תלמידים לחבר חיבורים בגפ"ת ובשו"ת להשיב לכל שואל בדבר ה'.

רק אחר שלקיני בגלות החל הזה, עיינתי בהלכה זו והאיר ה' עיני שטעות היתה בידי וביד אשר התנגדו לזה. ואני מודה ואומר כמו שמצינו בש"ס מרבא ומכמה גדולי חכמינו ז"ל, שהודו ואמרו: "דברים שאמרתי לכם טעות הם בידי" ומודים דרבנן היינו שבחייהו.

וב"ה אני איני חת משום אדם, לומר בפומבי דברי אמת שבלבי, כי אני ב"ה שימשתי גדולים וצדיקי עולם ונתגדלתי בין חכמי הדור, קדושי עליון אמיתיים, וגם למדתי ב"ה מימי נעורי ועד עתה, ואין אני מבטל דעתי דעת תורה משום גדול או רבי (של חסידים) בזמננו, רק אם [אחד מהם] יתוכח עמי בדרך משא ומתן של תורה בראיות מדברי חז"ל, אז אודה לו על דבריו אם יצדקו, אבל לא בסברות כרסיות לחוד." (עמוד יז) ובמקום אחר בספרו כתב:

"כי מעודי מימי נעורי שתול הייתי בבית אלקים, והייתי טמון וחבוי בדי אמות של הלכה, והי' יתברך זיכני ללמוד וללמד ולחבר חיבורים אשר נתקבלו בעולם וגדולי הדור שבחוהו ב"ה... ומעולם לא לקחתי לי פנאי להתענין בענינים הנוגעים לשאלת החיים של כלל אומתנו הקדושה... אבל כעת מתוך ההפיכה הגדולה (השואה האירופית) אשר אי אפשר לצמצם המוח בהוויות אביו ורבא ובהלכות עמוקות, וגם תלמידי נתגרשו ממחיצתי ואין לי עם מי לצאת ולבא במשא ומתן של הלכה, נתעוררה בלבי השאלה...". (עמוד כו). ובעמוד ל' הוא מסביר עפ"י המובא במסכת שבת קלח ב: "דבר ה' — זו הלכה, דבר ה' — זה הקץ" כי ענין הקץ הוא כדבר הלכה, ולא יגרע הלכה זו ד"קץ" משאר הלכות תורה שיתוכחו חכמים זה עם זה בהוכחות מתורתנו הקדושה, מה יש לעשות בענין זה, ולמה יגרע הלכה זו דבנין הארץ משאר הלכות התורה, מה עוד שהלכה זו נוגעת לכבוד ה' ולכבוד האומה הקדושה ולכבוד ארצנו הקדושה. וכבר כתב המבי"ט בתשובתו (סימן קטז): "כל חכם הרוצה להשיג על פסק חכם חבירו אשר האריך להטעים דבריו, אינו יכול להשיג על פסקו רק אם גם כן מברר דבריו בטענות צודקות, אבל בפטומי מילי בעלמא, לומר שאין הדין כפסקו, אין שומעין לו".

מקצוע חשוב בתורה המביא להכרת דרכי הגאולה הוא חכמת הקבלה. ובעוונותינו רבים מבני התורה בדורנו אינם עוסקים בה ועל כן נסתרה מהם דרכי הבורא בהנהגתו עם עמו, כדברי הסבא קדישא החפץ חיים: "חכמת הקבלה הוא אחד מחלקי התורה היותר נעלים" ומרגלא בפומיה תמיד: "בלי סתרי תורה אנו מגששים באפילה ואי אפשר לבא בלעדיה עד חקר א-לוה בהנהגתו עם הבריאה" (מכתבי החפץ חיים דוגמא מדרכי אבי זצ"ל אות נ). מבואר בדברי החפץ-חיים כי ת"ח שאינו עוסק בלימוד הקבלה אינו רשאי לחוות דעה בעניני הנהגת הבורא עם עמו באשר הוא מגשש באפילה בענין זה. גם הגר"א תולה את ענין הגאולה ללימוד הקבלה וכך מובא בשמו בספר "אבן שלמה" (אות קמט):

"הגאולה הזאת לא תהיה אלא על ידי לימוד התורה, ועיקר הגאולה תליא בלימוד הקבלה".

הראי"ה קוק זצ"ל מסביר בספרו "אורות" (עמוד צה) את תלות הגאולה בלימוד הקבלה:

"סתרי תורה מביאים את הגאולה, משיבים את ישראל לארצו, מפני שתורת אמת בעוז הגיונה הפנימי דורשת בהרחבתה את הנשמה השלימה של האומה. והאומה מתחילה על ידה להרגיש את הכאב של הגלות. ואיך אפשר כלל עצביונה [של האומה] יצא אל הפועל כל זמן שהיא דחופה וסחופה על אדמם ורר ארל רל זמן שאור חוכה העליונה הוא סתום ונעוץ. אז

אבל יסוד החיים מוכרח לבא מצד עצמיותה של התביעה הצורתית של האומה. וזה יתגדל ויתאמץ כל כמה שאור תורתה הפנימית, עומק דעותיה וחביוני חביוניה, ילכו ויחיו בקרבה בגאון גדלם."

יבוא הנס מכל מקום

עוד סיבה קיימת, מדוע יראים ושלמים אינם משתלבים בפעולות תחית האומה בארצה, בגלל שרבים מבוני הארץ אינם שלמים בקיום מצוות התורה, ולדעתם לא כך תופיע גאולתם של ישראל. אך לוא עיינו בדבריהם של הרס"ג הרמב"ן הרמח"ל הגר"א אור החיים ואחרים, היו נוכחים לדעת כי הגאולה אינה תלויה במצבם הרוחני של ישראל, וקץ אחרון ישנו אפילו לא יהיו ישראל ראויים לכך.

לפי הנצי"ב מולאזין זה היה חטאו של משה רבינו במדין, בבואו לתת עצה לקב"ה איך לגאול את ישראל. כי משה באומרו:

"והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי כי יאמרו לא נראה אליך ה'", ודאי לא התכוון משה כי ישראל לא יאמינו כלל בגאולה, שהרי אותה היו מבקשים. אלא משה חשש שלא יאמינו לו כי ה' שלחו, מפני שמושה לא היה ידוע כגדול בתורה שנמסרה להם מן האבות, וגם לא היה מוכר בקדושה וחסידות, משה שהיה בנעוריו בפלטינו של פרעה, עסק בחכמות חיצוניות, דיבר מצרית והיה לבוש כמצרי, עד שבנות יתרו חשבוהו לאיש מצרי. ע"כ חשב משה כי אהרון אחיו קדוש ה' שהיה נביא עוד במצרים, הוא הראוי להיות שליח ה' לגאול את ישראל. והיה חטאו של משה שבא ללמד את הקב"ה איך צריך לגאול את עמו ישראל. ונענש על כך "כי באמת אין לחוות דעה את ה'" כמו שאמר הנביא ישעיה מפי ה' "כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי".

ממקרהו של משה רבינו מסיק הנצי"ב זצ"ל לתקופתנו:

"בשעה שאין קללת ה' רבוצה על ארצנו להיות שממה, אז רצונו יתברך שתתישב הארץ על ידי ישראל עמו... והנה בעת החיה קול דודנו הקב"ה עלינו ע"י שאנו רואים כמה סיבות היוצאות מהמסבב ית' כי כך רצונו ית' שתתישב הארץ לאט לאט ע"י נדחי ישראל... ועלינו להעיר ולהפיח רוח אהבת הארץ ולמלא אחר רצון ה' בכל אופן שיוזמן לפנינו, אם בפעולה חומרית, בעבודת האדמה או בהרושת המעשה או במסחר, אם בפעולה רוחנית היינו הדפסת ספרים מועילים לענין הנשגב, ואין לנו לחשוב מחשבות כי ראוי היה הדבר הגדול הזה [להיות] באופנים אחרים כאשר מצויר בדעות בני האדם, כי על זה לקה משה רבינו... וכן לעת כזאת אחרי אשר אנו רואים מתוך עלילותיו, שהעיר את לב הנדיב הפליא לעשות לטובת הישוב, והטה את לב השולטן ושריו להסכים לזה, אותותיו אלה הן דבריו, כמו שכתוב: "שמו במ דברי אותותיו" ואין לנו להתחכם לאמר כי נצרך להיות באופן אחר."

רבי הלל דוד הכהן טריווט רבה של ווילקי מספר (שיבת ציון 58) כי לקח דברים עם גדולי הרבנים אודות ישוב ארץ ישראל ונוכח לדעת כי לבם טוב אל התנועה הזאת. אך בראותם את מחוללי התנועה (חיבת ציון) והנספחים אל דגלם כי רובם הם מאחינו ההולכים קדימה במסילת השכלת הדור החדש, אשר עברו את הגבול גם בעיני זקני המשכילים מדור העבר, ע"כ פחדו פחד פן דבר סתר עמהם להביא את ההשכלה לארץ ישראל לבלע את הקודש, הפחד הזה העמיד את הרבנים בשב ואל תעשה, מאידך יש רבנים רבים הסוברים כי פחדם הוא פחד שוא.

רבי ראובן הלוי אב"ד דענאבארג (היה באחרית ימיו רבה של דווינסק) נשאל, מדוע התחילו לעסוק במצות ישוב הארץ רק אנשים, אשר לפי ראות האדם לעינים, אינם עוסקים כל כך בתורה ובמצוות, וגם אינם יראים וחרדים כל כך. ואם מצות ישוב א"י גדולה היא מאד, ראוי היה ביותר כי הרבנים הגדולים ויראי ה' יתחילו לעסוק בזה? על זה ענה הגאון ואמר:

מוצאים אנו בחז"ל תשובה חזקה ונמרצה. דאיתא במסכת מעילה (יז) כאשר גזרו גזירה שלא ישמרו שבת, מילה וטבילת נדה, ואמרו מי ילך ויבטל גזרות. הלך רשב"י שהיה מלומד בנסים ועמו הלך ר"א בר"י. ואח"כ יצא לקראתם בן תלמיון ואמר רצונכם אבוא עמכם ועל ידי יבוא הנס בכה רשב"י ואמר: מה שפחה של בית אבא (הגר המצרית) נזדמן לה מלאך שלש פעמים ואני אף לא פעם אחת, יבוא הנס מכל מקום, ונעשה הנס על ידי בן תלמיון כמפורש שם בגמ'. הרי מפורש שאין משגיחים על ידי מי בא הנס. וכלל גדול כללו לנו חז"ל: יבוא הנס מכל מקום."

ומרגלא בפיו הקדוש של רבי ראובן הלוי זצ"ל:

אם היו מסכימים לענין זה (של ישוב הארץ בזמן הזה) כל חכמי ישראל בלב אחד, אולי היתה צומחת מזה ישועה לכלל. (מסופר ע"י בנו מו"צ בדנוברג בספר "שיבת ציון" 93).

רבי ישראל מורגנשטרן האדמו"ר מפילוב (בן בנו של האדמו"ר המפורסם מקאצק) עומד בקונטרסו "שלום ירושלים" על התופעה כי העוסקים בישוב הארץ אינם צדיקים:

"... ואף כי העוסקים בישוב הארץ אינם צדיקים כל כך, כבר למדנו כי מאנשים פשוטים מבני ישראל ימצא בהם הקב"ה קורת רוח ולפעמים יותר מאשר מן הצדיקים גמורים — וטעם הדבר הוא — כי עצמיות ישראל, הנשרש בהם מאבותינו הקדושים, עולה למעלה לרצון, יותר ממי שמושיג בעצמו השגות אלקיות ומתפעל בהתבוננותו, ואפילו אם מסגל על ידי התבוננותו הרבה מצוות ומעשים טובים, אעפ"כ כל מה דפשיט דעתיה

מנחות (כז א): ארבעה מינין שבלולב, שנים מהם עושין פירות ושנים מהם אין עושין פירות, העושין פירות זקוקים לשאין עושין ושאין עושין זקוקין לעושין, ואין אדם יוצא ידי חובתו עד שיהיו כולן באגודה אחת. וכן ישראל בהרצאה (כשהם מתענים — רש"י) עד שיהיו כולן באגודה אחת שנאמר: "הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה". למדנו (מהז"ל הנ"ל) שלא נקל לצרף עמנו באגודת תעניתנו ותפילתנו, את פושעי ישראל, שיהיו נמנים עמנו. והטעם בזה הוא פשוט, כי הקטן והשפל בישראל, כאשר הוא מכניע את עצמו לפני בוראו יתברך, ואין לו שום פתחון פה, אלא שישראל הוא ונצרך לישועה, אז עצמיות שורש ישראל שיש בו עולה לרצון. ולפעמים דבר זה מתקבל לרצון ולרחמים אפילו יותר מצדיקים גמורים, שיש להם התפעלות מבינתם. נמצא שהכל צריכים להתעוררות של רחמים רבים, הבאה מאותם נמוכים שאין להם משלהם כלום, וקוראים אל ד' רק בעצמיות ישראל, ונענים לטובה... נמצא שהצדיקים הגמורים צריכים להתאגד עמהם, שבזכותיהם הם נענים. אלא שהפשוטים אינם עושים פירות והצדיקים עושים פירות. אבל בהרצאה צריכים אגודה וד"ל.

ומסיק שם הארמו"ר מפילוב :

"ומחמת זה אין אנו יכולים לשער בעצמנו עם מי הקב"ה משתמש בעולמו שיבוא לפועל רצונו בעולם הזה. שמחמת זה נרחיק את עצמנו ממצוה גדולה כזו כמצות ישוב א"י השקולה כנגד כל המצוות שבתורתנו הקדושה. ואפשר שיזכרנו השי"ת לטובה שיתגלה כבודו במהרה, ע"י ישיבת ארץ ישראל, ומזומן לכל אחד אפילו למאן דלית ליה קדושה, לעתיד לבא יהיה הקדושה במקום הזה ולא במקום אחר.

ואין אתנו יודע במי חפץ הקב"ה יותר לקדש שמו על ידו במהרה וזכות מי יגדל יותר בזה."

הלבטים בדבר שיתוף פעולה עם חוגים מסוימים מישראל היה להם מקום אם היינו יכולים לקבוע כי הם ריקנים מכל זכות וגם אז כפי שהובא לעיל אין לנו לדעת במי חפץ הקב"ה להשתמש על ידו לטובה. אלא שגם כאן מי מאתנו יבוא ויקבע זכותו של כל אחד ואחד. וכך כתב החפץ חיים בספרו "שם עולם" (שער ההתחזקות פרק יג) שיש זמן קצוב לגאולתנו שהוא זמן ד"בעתה" שהוא יבוא אפילו לא זכו ישראל כלל. אלא שמיד מוסיף החפץ חיים :

אולי יחשוב האדם שאין לנו זכות כלל ונהיה מוכרחים להמתין על זמן דבעתה? א. אולי בעתים הללו יגיע זמן דבעתה. ב. לבד זה אי אפשר לומר ח"ו על כלל ישראל שאין להם זכויות כלל, דהלא ידוע שכלל ישראל מקיימין התורה בכל עת, וכמה מאות ואלפים נהרגו על קדושתו, וכמה פעמים סבלו בזיון וחרפת רעב עבור שהוא יהודי ולא המיר דתו. ומי יוכל לומר שאין לאומה זו ח"ו שום זכות?

רבי אליהו דוד רבינוביץ תאומים (האדר"ת) רבה של פונוביץ' ואח"כ נתמנה כממלא מקומו של הסבא קדישא ר' שמואל סלנט לרבה של ירושלים. בשבתו על כס הרבנות בירושלים הוא תולה את התרחקותם של צעירי המושבות מקיום תורה ומצוות על קולרם של רבני ירושלים שהתרחקו מהחלוצים ולא טפלו בהם: (אגרות האדר"ת י):

"... וכבר קבלתי מכתבים וגם מרבים מיראי ד' מקולוניות (המושבות) שיעצוני ליקח ההשגחה של המושבות תחת ידי. ובזה נוכל להנהיג שיתנהגו על פי התורה וכו'. ובאמת המכשלה הזאת, שהלכו באיזו מושבות בדרך רחוקה היתה ביד רבני ירושלים אז, שהם התרחקו מהם ולא זכרום ולא פקדום. ואני לא כן עמדי, מאז בואי לפה כלתה נפשי לראותם, וכל פעם נזכרתי במאמר המבהיל מתנא דבי אליהו רבא (פרק יא) המחריד לב ונפש".

רבי יעקב דוד הרדב"ז התאונן לפני הראי"ה קוק שכבודו של הרב זצ"ל נפחת "ממה שיש מהפושעים שמשבחים אותו" וכאילו הם חושבים שהוא חלק מהם. על כך משיב לו הרב זצ"ל באגרותיו (אגרת תקנה):

"... יאמין לי כ"ג כי גם רובם של החיצונים (החילונים) שמחבבים אותי, יודעים ומכירים שח"ו איני מהם ומהמיהם, ושכרחוק מזרח ממערב רחקו מחשבותי ודרכי ממשבותיהם ודרכיהם והם אומרים זאת בפה מלא, אלא שבעל כרחם מוכרחים הם להודות על האמת, שב"ה שכלי הולך למישרים ושאינן בלבבי ובשפתי רמיה, ושאיני מלא ב"ה בכל קרבי באהבת ישראל. ב"ה שעשה לי את הנפש הזאת, לא מחכמתי ולא בצדקתי, כי אם ברוב רחמיו וחסדיו שאין קץ ותכלית. ואל זה יביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברו".

וב"ה אני עושה קולות ורעשים על הטומאה במקום הנצרך, אלא שאני מדבר את דברי בסדר ובנחת כאשר נצטוינו מעצת המלך החכם (עיין קהלת ט יז ובהגר"א משלי כז ה).

ומוסיף הראי"ה זצ"ל, כי אילו היו גדולי הדור מקרבים את המתרחקים, היתה פני היהדות בא"י משתנית לטובה ורבים היו שבים בתשובה:

"ואין ספק אם הדר"ג ועוד גדולי הדור שיחיו היו מחזקים את ידי, נלויים עמדי ונוהגים מנהגי כמה דאפשר לפי מדתם. היה שם שמים מתקדש ורב שלי' וברכה נשפע על ישראל ועל ארץ ישראל, ורבים מאד היו שבים בתשובה שלימה והיתה באמת מהרה מתגלה בגלוי הגון צמיחת קרן ישועה לבית ישראל. ואי אפשר כלל לצייר ולתאר את רוב הטובה להקדושה ותקון העולם שיהיה נצמח מזה...".

ג. גאולה בדרך הטבע

קמעא-קמעא

הגאולה העתידה שאנו מיחלים לה היא לא אחרת מאשר זו שנבאו לנו נביאי ישראל. באמונה שלימה הננו מאמינים כי דבר אחד מדבריהם אחר לא ישוב ריקם. הננו מצפים לימות המשיח אותם מתאר לנו הרמב"ם בהלכות תשובה (פרק ט ה"ב):

"ומפני זה נתאוו כל ישראל, נביאיהם וחכמיהם לימות המשיח, כדי שינחוו ממלכויות שאינן מניחות להם לעסוק בתורה ובמצוות כהוגן, וימצאו להם מרגוע וירבו בחכמה כדי שיזכו לחיי העולם הבא. לפי שבאותם הימים תרבה הדעה והחכמה והאמת, שנאמר: "כי מלאה הארץ דעה את ה'" ונאמר: "ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו [לאמר דעו את ה' כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם נאם ה'...]". ונאמר: "והסירותי את לב האבן מבשרכם". מפני שאותו מלך שיעמוד מזרע בית דוד, בעל חכמה יהיה יתר משלמה, ונביא גדול הוא קרוב למשה רבינו. לפיכך ילמד כל העם ויורה אותם דרך ה'. ויבואו כל העמים לשמעו שנאמר: "והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים...". ועיקר כל השכר כולו והטובה האחרונה שאין לה הפסק וגרעון הוא חיי העוה"ב. אבל ימות המשיח הוא העולם הזה, ועולם כמנהגו הולך, אלא שהמלכות תחזור לישראל. וכבר אמרו חכמים הראשונים: אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד."

אין ויכוח ביהדות הנאמנה לתורה ומצוות על ביאת המשיח עצמה שהיא העיקר היב' משלוש עשרה העיקרים של הרמב"ם: "ימות המשיח והוא להאמין שיבוא. ולא יחשוב שיתאחר ואם יתמהמה חכה לו... ומי שהסתפק בו, או נתמעט אצלו מעלתו, כפר בתורה שיעדה בו...".

המבוכה הקיימת היא באיזו דרך יתגלה המשיח לישראל, האם ישבו ישראל ספונים בגלותם ופתאום יפתחו שערי רחמים, יעשו מופתים בשמים ובארץ ומשיח יעמוד ויקרא לישראל: צאו מגלותכם ועלו לארץ ישראל כלומר שמשיח יקדים לקיבוץ גלויות ובנינה של א"י. או אולי תופיע הגאולה קמעא קמעא במהלך טבעי, אט אט יתקבצו ישראל לארצם, אט אט תבנה נחלת אבותינו, אט אט ישבו ישראל בתשובה ומלאה הארץ דעה את ה'. כלומר תחילה גאולה בדרך הטבע ורק אח"כ יתגלה מלך המשיח לישראל?

בתלמוד ירושלמי מסכת ברכות (פרק א הלכה א) מובא:

"רבי חייא רבה ורבי שמעון בן חלפתא היו מהלכים בתוך בקעת ארבל בהשכמת הבוקר קודם שהאיר היום. וראו אילת השחר שבקע אורה, אמר רבי חייא הגדול לרבי שמעון בן חלפתא: אדם גדול! כך היא גאולתן של ישראל. תחילה קימעה קימעה, כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת, מה הטעם? "כי אשב בחושך ה' אור לי". (וכן אנו מוצאים בנס פורים)

בתחילה "ומרדכי יושב בשער המלך" ואחר כך "ויקח המן את הלבוש ואת הסוס" ואחר כך "וישב מרדכי אל שער המלך" ואח"כ "ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות" ואח"כ "ליהודים היתה אורה ושמחה."

רעיון מקביל מופיע אף בספר "הזהר" פרשת וישלח:

"רבי יהודה פתח ואמר: 'מי זאת הנשקפה כמו שחר, יפה כלבנה, ברה כחמה, איומה כנדגלות' — הפסוק הזה העמדנוהו ופרשנוהו אבל מי היא זו 'הנשקפה'? אלו הם ישראל. בזמן שהקב"ה יעמידם ויוציאם מן הגלות. תחילה יפתח להם פתח של אור, דק מן הדק וקטן. ואח"כ פתח נוסף שהוא גדול מן הראשון, וכך עד שהקב"ה יפתח להם שערים עליונים, פתוחים לארבע רוחות העולם.

משל למה הדבר דומה: לאדם שהיה נתון בחשיכה, ודירתו היתה תמיד בחשיכה, כאשר ירוו להאיר לו צריכים לפתוח לו קרן קטנה כעין המחט, ואח"כ גדול ממנה, וכך בכל זמן, עד שיאירו לו כל האור כמו שראוי. כך הם ישראל כמו שאמר הכתוב: 'מעט מעט אגרשנו מפניך עד אשר תפרה...'

וכך למי שבא להתרפא, לא מרפאים אותו בשעה אחת אלא מעט מעט עד שיתחזק."

מדברי הזהר מבואר כי ישנם שלושה שלבים לגאולה: א. קיבוץ גלויות — "ויוציאם מן הגלות". ב. ירושת הארץ — "אגרשנו מפניך". ג. גאולה רוחנית (תשובה נמשלה לרפואה) — "למי שבא להתרפא".

שלושה שלבים אלו מקבילים לשלבי הגאולה שבתורה. (לפי הרמב"ם בפ"א מהלכות מלכים ה"א המקור בתורה לאמונה במשיח הוא בספר דברים (פרק ל) וכך כתב הרמב"ם: "וכל מי שאינו מאמין בו [במשיח] או שאינו מחכה לביאתו, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר אלא בתורה ובמשה רבינו, שהרי התורה העידה עליו שנאמר: 'ושב ה' אלקיך את שבותר ורחמך ושב וקבצך... אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלקיך ומשם יקחך, והביאך ה' אלקיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך... 'והעיר על כך מורי ורבי הגרצ"ה קוק שליט"א כי בכל הפרשה זולת 'קיבוץ גלויות' לא מוזכר כל ענין אחר מהמשיח. אלא שמכאן לפי הרמב"ם קיבוץ גלויות הוא הסימן המובהק של התורה להתגלות משיח בישראל. ודו"ק).

וכך הם שלבי הגאולה לפי התורה (דברים פרק ל'): א. שלב א. (פסוקים ג ד) — קיבוץ גלויות "ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלקיך שמה...". שלב ב. (פסוק ה) — ירושת הארץ "וירשת והטיבך והרבך מאבותיך". שלב ג. (פסוקים ו ח) — גאולה רוחנית "ומל ה' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך... ואתה תשוב ושמעת בקול ה' ועשית את כל מצוותיו...". מכל האמור מבואר כי הגאולה תהיה קמעה קמעה. מגאולה גשמית של שיבת העם לארצו וישוב הארץ ולאחריה תבוא הגאולה השלימה שהיא הגאולה הרוחנית בשיבת העם לאלקיו.

גם הנביא יחזקאל (פרק לו) חוזה את גאולת ישראל קמעה קמעה. תחילה קיבוץ

דעת גדולי ישראל על הגאולה בדרכי הטבע

הרמב"ן בפירושו לשיר השירים (ח יג) מבאר כי הגאולה העתידה תהיה בדרך הטבע וברשיון האומות: "וברשיון מלכי האומות ובעזרתם ילכו לארץ ישראל כדכתיב: "והביאו את כל אחיכם...". ויהי המלכות ההיא נמשך ואינו פוסק לעולם...". גם הרד"ק בפירושו לתהילים (קמו ג) על הכתוב: "אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה":

"שאינן לו תשועה. שאם לא ברצון הא-ל אין ביד האדם להושיע חבירו מצרתו. כי לה' לבדו התשועה והוא יסובבנה ע"י בני אדם. כמו שסיבב תשועות גלות-בבל ע"י כורש. וכן לעתיד יסבב גאולת ישראל ע"י מלכי הגויים שיעור (יעורר) את רוחם לשלחם, כמו שכתוב: "והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה'" וזה יהיה לפי שבטחו ישראל בגלותם בא-ל יתברך לבדו."

"אור החיים" הקדוש מסביר בפירושו לספר במדבר (כד טז) כי קיימים שני מהלכים של גאולה, האחד "זכו — אחישנה" שתהיה גאולה ניסית באותות ובמופתים ויתגלה הגואל מן השמים. ואילו המהלך השני "לא זכו — בעתה" שהיא הגאולה שעליה נאמר "עני ורוכב על החמור" כדרך הקמים בעולם בדרך הטבע:

"... שאם תהיה הגאולה באמצעות זכות ישראל יהיה הדבר מופלא במעלה ויתגלה הגואל מן השמים במופת ואות כאמור בספר הזוהר. מה שאין כן כשתהיה הגאולה מצד הקץ ואין ישראל ראויים לה, תהיה באופן אחר ועליה נאמר שהגואל יבוא עני ורוכב על חמור... וכנגד גאולת בעתה שרמז במאמר "אשורנו ולא עתה" אמר וקם שבט מישראל פירוש שיקום שבט אחד מישראל כדרך הקמים בעולם דרך טבע, על דרך אומרו "ושפל אנשים יקום עליה" שיבא עני ורוכב על חמור ויקום וימלך ויעשה מה שנאמר בסמוך."

רבי אריה ליב הכהן בנו של החפץ חיים מספר (בספרו "מכתבי החפץ חיים" בפרק "שיחות החפץ חיים" כח) כי בשעה שהממשלה האנגלית נתנה את "הצהרת בלפור" היה החפץ חיים ז"ל שמח מאד מזה. והיה אומר כי רואה בזה אתערותא דלעילא בענין הגאולה. ודיבר או דברי "אור חיים" הקדוש בענין וקם שבט מישראל. מבואר כי החפץ חיים ראה במהלכים הטבעיים השתלשלות הגאולה בדרך הטבע.

הגר"א בפירושו לתקוני זהר (זהר חדש דף כז): "וברחמים גדולים אקבער כו' והוא יהיה פקידה כמו שהיה בבית שני בימי כורש." נאמן לפירושו שהגאולה תהיה בדרך הטבע יצא הגר"א עצמו לעלות לארץ ישראל ומשנוכח לראות כי מן השמים מעכבים בעדו עמד ועודד את תלמידיו לעלות לארץ והם חידשו את הישוב בארץ ישראל. עיקרי שויתתו של הגר"א על הגאולה בדרך הטבע מבוארים ע"י רבי הלל משקלוב וצאצאיו בספרים "חזון ציון" ו"קול התור". וכך מובא ב"קול התור" (פ"א טו):

"לדעת מראש כי אתחלתא דגאולה באה קימעא קימעא מעט מעט. עפ"י חז"ל כך היא גאולתן של ישראל קימעא קימעא באה כאילת השחר. "כי אשב בחושך ה' אור לי הולך ואור עד נכון היום" לכן כל פעולה של האתחלתא יש להתחיל אפילו במעט. עפ"י הכתוב "אחד מעיר ושנים ממשפחה". כלל גדול הוא עפ"י רבינו (הגר"א) שכל הדברים שעתידיים לבוא בשלמות הגאולה מתחילים קימעא קימעא גם באתחלתא. וכן בנין ירושלים, להתחיל אפילו מאבן אחת..."

רבי מרדכי גימפל יפה רבה של ראזינאי מספר במכתבו הגלוי ("שיבת ציון" ח"ב :14):

"אחי! הלא ידעתם גם שמעתם כי זה שמונים שנה ויותר אשר הגאון הגדול הצדיק מוהר"ר ר' חיים מוולאזין זצ"ל בעזר גדולי הדור החל ביסוד המעלה ליסד ישוב באה"ק ועל פיו נסעו כמה מגדולי היראים, והמה היו הראשונים המתנדבים לשבת בירושלים, ואח"כ החל לעוררם למקנה שדות וכרמים לקיים מצות התלויו תבארץ, ואחר סילוקו של אותו צדיק החל רוח ה' לפעם בלב גדולי הגאונים הצדיקים ר' עקיבא איגר זצ"ל ור' משה סופר (החתם סופר) זצ"ל, ואחריהם החרו החזיקו הגאונים ר' צבי הירש קאלישער ור' אליהו מגריידיץ וחבריהם, כולם עוררו ע"ד ישוב ארצנו השוממה מבלי בניה..."

מקרב לבי דרושה היא לכל חפצי. בעוד היה בחיים רבינו הגדול הקדוש הגאון רבי עקיבא איגר זצוק"ל שהסכים על דרכי. גם במכתבו לר"ע הילדסיימר כותב הרב קלישר: "ואמנם ציון דורש אין לה לבנות הריסותיה כמאמר הנביאים. אכן זה יותר משלושים שנה השתדלתי בזה ביגיעה רבה בעוד רבינו הגדול הקדוש רבינו עקיבא איגר זצ"ל בחיים, והיה מסכים עם דרכי..."

רבי מאיר ליבוש (המלבי"ם) כותב לידיד נפשו הרב קלישר ("שיבת ציון" ח"ב :3):

"... ובעיקר הדבר דבריו אמיתיים וכנים, ויש לי כמה ראיות כפשוטי הכותבים כפי פירושי, כי הגאולה תצמח לאט לאט, כשחר נכון מוצאו הולך ואור עד נכון היום. ושתחילה יתישבו אנשים מבני ישראל בארץ ישראל ברשיון מלכי הארץ הישרים והחסידים ויהיה ישוב א"י קודם ביאת משיח... ומי יתן ויעלה חפצו בידו ושיהיה הזמן לזה עת רצון..."

בימי הרמב"ן, והרד"ק והבאים אחריהם היתה שאלת גאולת ישראל בדרך הטבע שאלה תאוריטית בלבד, העליה לארץ ישראל היתה בחזקת סכנה והישוב היהודי בארץ היה מועט. עם עלייתם של תלמידי הגר"א והבעש"ט והתרחבות הישוב היהודי בא"י הפכה הגאולה בדרך הטבע לשאלה מעשית. אחד הראשונים אשר החל לפעול פעולות של ממש לגאולת הארץ וישובה ע"י ישראל היה תלמידו של הגר"ע איגר, "הרב הגאון הגדול המפורסם הצבי ישראל" (גלשונו קדשו של

ענפים תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבא" (ושואל הרב קלישר) ואיך יתקיים זה אם לא נפעול ארץ נושבת מעם ישראל ואיך נוחיל לגלוי הזה אם לא נעורר את עם ישראל לפעולה באדמת הקודש? "ע"כ מסקנתו כי תחילה עלינו לפעול בהכנת כורמים ויוגבים לבני ישראל בארץ אבותיהם. את דעתו שהגאולה תופיע בדרך הטבע ביטא הרב קלישר בספרו "דרישת ציון" (מאמר א):

"גאולת ישראל אשר אנחנו חוכים לה, אל יחשוב החושב כי פתאום ירד ה' יתברך שמו משמים ארץ לאמור לעמו: צאו! או ישלח משיחו כרגע מן השמים לתקוע בשופר גדול על נדחי ישראל ויקבצם ירושלימה ויעשה לה חומת אש ומקדש א-ל ממרומים ירד, כאשר הבטיח על ידי עבדיו הנביאים. לא כן קורא המשכיל, ודאי כי יעודי הנביאים יתקיימו באחרית הימים ולא יפול ח"ו דבר ארצה, אך לא במנוסה נלך ולא בחפזון יום אחד. כי אם מעט מעט תבוא גאולת ישראל, לאט לאט תצמח קרן ישועה עד "וישראל יעשה חיל" וישגה מאד באחריתו בקיום כל היעודים וההבטחות של הנביאים הקדושים...".

במכתבו לרב ברמברגר כותב הרב קלישר: "כי מנעורי לא מש רוח אהבת הקודש לדעתו של הרב קלישר גם העוסקים בישוב הארץ שלא לשם שמים שכרם גדול מאד: (שם, מאמר ב):

"נשים נא עין כמה גדול שכר העוסק בישוב א"י. מצינו בתנא דבי אליהו וזה לשונו: פעם אחת הייתי יושב בבית המדרש הגדול בירושלים לפני חכמים, אמרתי להם: רבותי, מה נשתנה עמרי שר צבא ישראל מכל אשר היו לפניו שלא הושיבו (בעשרת השבטים) מלך בן מלך עד שבא עמרי וישבו שלושה מלכים על כסאו? אמרו, לא שמענו. אמרתי להם, שכרו היה מפני שייסד עיר גדולה בארץ ישראל כירושלים, ושהיתה דעתו כשם שירושלים היא למלכי יהודה כך תהיה שומרון למלכי ישראל, שנאמר: "ויקן עמרי את הר שומרון... ויבן את ההר ויקרא שם העיר...". לפיכך ישבו לו שלושה מלכים ומאתים ול"ב מלכים עבדו אותו. עכ"ל. — ושואל הרב קלישר — ואם שר הצבא עמרי אשר רק לכבודו עשה שתהיה העיר לו ולמלכי ישראל כמו ירושלים ליהודה עם כל זאת היה שכרו רב מאוד. כל שכר מי שפועל עתה לשם שמים בעבור ישראל עם סגולתו להושיב ערים נהרסות. בודאי שכרו עד אין קץ וחקר, עין לא ראתה אלקים זולתך. ומוזה יצמיח ישועה מעט מעט עד תכלית קץ פלאות."

עוד מבואר מדברי הרב קלישר (הנ"ל) כי מי שבונה את א"י אפילו רק מתוך המטרה ליצור מקום קליטה לעם ה' מעשהו נחשב כמעשה מצוה הנעשה לשם שמים כי ישראל ואוריתא חד הוא. (עיין בספר "אם הבנים שמחה" עמוד נג שמביא בשם "אוצרות יוסף" להגאון המובהק ר' יוסף ענגעל כי המקובלים מסבירים מדוע נתן הקב"ה לעמרי דוקא שכר של מלכות ולא שכר אחר וכתבו המקובלים כי ארץ ישראל היא בספירת מלכות למעלה וכיון שעמר בהוספת עיר אחת בא"י תיקן בחינת מלכות על כן זכה למלכות דוקא. וכל זאת אע"פ שכונתו לא היתה לשם שמים אלא ההיפך.)

תלמידו השני של רבי עקיבא איגר רבי אליהו גוטמאכר אב"ד גריידיץ שהיה מפורסם בדורו בגדלותו בתורה ובמעשיו המופלאים, אף הוא סובר כי הגאולה תבוא בדרך הטבע :

"בעוונותינו הרבים, רבים טועים בחושבם שיהיו יושבים בחברת השעשועים, כל אחד כפי דרכו בביתו ופתאום יפתחו שערי רחמים ייעשו מופתים בשמים ובארץ וכל יעודי הנביאים יתקיימו ויקראו ממקום שבתם. אבל לא כן הוא! מה היה יותר ברור מקץ השבעים שנה של [גלות] בבל, שהיה מיועד מתחילה עד כאן ותו לא. ובכל זאת עד כמה התאמץ דניאל, ועד כמה התקרב נחמיה לדרך הטבעי. ולא אמרו כמו המתחכמים: שבו איש תחתיו והגאולה צריכה לבוא...".

בראש הספר שו"ת "נפש חיה" (לרבי חיים א. ווקס אב"ד קאליש) מובא מכתבו של ר"א גוטמאכר ובו הוא כותב :

"... ואצלי כבר ברור שאם יקיימו ישראל שיתחילו לעבוד אדמת הקודש בסך ק"ל (130) משפחות שתהיה התחלת הגאולה גם כשלא יהיו ישראל ראויים לכך...".

רבי ישראל יהושע טרונק אב"ד קוטנא, נחשב לסמכות ההלכתית בכל מדינת פולין, היה מסור לרעיון ישוב הארץ ופעל למענו בכל נפשו ומאדו, הצליח להשפיע על עשירי ישראל לקנות אדמות ולבנות את ארץ ישראל. באחרית ימיו עלה ארצה עם חתנו ר"ח ואקס אב"ד קאליש, בדרכם ליוו אותם אלפי איש ובכל מקום אליו באו זכו לכבוד גדול, בארץ התיישבו בכפר חייטים ליד טבריה קנו שטח גדול ונטעו בו פרדס אתרוגים. בשו"ת "ישועות מלכו" (יו"ד סימן טו) כותב ר' יהושע מקוטנא :

"על דבר שמעלת כבוד תורתו (האדמו"ר מפילוב) חש לדברי הרמב"ם בהלכות מלכים. ולפי דעת הכסף משנה: העולה מבבל אפילו לארץ ישראל עובר בעשה. והוא אינו מובן שהרי לא נאמר אלא על ארץ בבל בפרט ולא שאר הו"ל. והטעם כי אחרי שהם (בני בבל) נתרשלו בימי עזרא ולא רצו לשוב כי לא חשבו זאת לפקידה גמורה שצריכים לשבת שם כפי נבואת הנביא עד פקידה אחרונה. אבל בני מדינות הללו שהם מגולי טיטוס שגלו מארץ ישראל עם שאר בני הארצות אינם בכלל זה.

והיא [העליה לארץ] מצוה גדולה ואמנם גם לפי דעת הרמב"ן שחשב זאת למצות עשה. מכל מקום בעיקר המצוה אינה אלא הירושה והישיבה כאדם העושה בתוך שלו, לכבוש ארץ ישראל שתהיה תחת ירושתנו, לא על ביאה ריקנית של עתה. וכבר המשילו האחרונים למצות עשה של אכילת מצה כי עיקר המצוה היא האכילה. ולקחת החטים לשם המצוה, הלישה והאפיה אינה גמר מצוה. ומכל מקום בודאי מצוה גדולה היא ועל זה נאמר "גומל לאיש חסד כמפעלו". גם על הפעולה של מצוה מקבל שרר ונאמר

שורה על פחות משתי רבבות מישראל. ובפרט עתה שראינו התשוקה הגדולה הן באנשים פחותי ערך הן בבינונים הן בישרים בלבבותם, קרוב לודאי שנתנוצץ אור הגאולה, אשרי חלקו שהוא ממזכי הרבים."

בהסכמתו לספר "דרישת ציון" כותב רבי יהושע מקוטנא :

"... שמחתי בראותי גודל התאמצו בדבר חברת ישוב ארץ ישראל. והנה המתחיל במצוה אומרים לו גמור, עשה תעשה וגם יכול תוכל, כל יפול לבו ואל ירך מדברי המנגדים כי לא בהשכל ידברו... בדבר חברת ישוב ארץ ישראל אשרי חלקם של המתאמצים בזה"

האדמו"ר מפילוב רבי חיים ישראל מורגנשטרן, (בן בנו של הרבי המפורסם בקאצק מנחם מנדל) בן דורו של רבי יהושע אב"ד קוטנא, פירסם בשנת תרמ"ו קונטרס בשם "שלום ירושלים" בו הוא מעורר לרעיון ישוב הארץ בדרך הטבע. הוא מציין כי העובדה שעד כה לא נתנה הארץ יכולה ועתה בדורנו נשתנה הדבר ובני ישראל יונקים בע"ה מאדמתה ע"י פעולותיהם, בודאי שזו הערה מן השמים שעלה נחמה לפניו יתברך לזכור את הארץ לנחם אותה. אין זאת אלא בית שבונה השי"ת ברחמיו וחפץ שישובו ישראל לארצם.

אין האדמו"ר מפילוב מתעלם מהעובדה כי העוסקים בישוב הארץ אינם צדיקים כל כך. אלא שהוא מציין כי כבר למדנו שמאנשים פשוטים מבני ישראל ימצא הקב"ה קורת רוח ולפעמים אף יותר מאשר מן הצדיקים הגמורים. "מחמת זה אין אנו יכולים לשער בעצמנו עם מי הקב"ה משתמש בעולמו שיבוא לפועל רצונו בעולם הזה". על כן אין להמנע מחמת עובדה זו ממצוה גדולה כמצוות ישוב א"י ששקולה כנגד כל המצוות שבתורתנו הקדושה, ואין אנו יודעים במי חפץ הקב"ה יותר לקדש שמו ברבים וזכות מי יגדל יותר בזה. ובקונטרסו שם הוא מספר :

"זאת אוכל להגיד, זוכרני בימי ילדותי היו יושבים זקנים וישישים זי"ע והיו מספרים בענין ארץ ישראל. אמר אחד מהם: האדמו"ר הקדוש הרבי ר' בונם זצ"ל מפשיסחא בעת התחיל השר מונטיפיורי מלונדון להתגדל ולהתפרסם בעולם, שאל הרבי ז"ל לסובביו, מדוע לא יקנה השר הזה את ארצנו מיד התורכים? ענה אחד המיוחדים שבתורה, מה יעשה בארץ אם יקנה אותה והרי לא נפקדנו מפי השי"ת לעלות ולשוב אליה ברחמים. ענה הרבי (ר' בונם מפשיסחא) בפה קדשו ז"ל: אל נא תאמרו כן. אם תצא הארץ מידיהם של הגויים ותבוא ליד ישראל, קרובה קרובה לנו הישועה לבוא, ותקומה טובה תהיה לנו במהרה בימינו אמן!

בזאת המסיבה היה גם הצדיק הקדוש ר' העניך זצ"ל מאלכסנדר וגם בניו היו שמועים הדבר מפיו זצ"ל שאמר: נוכל לשער כי הדור שלפנינו (דורו של הרבי מפשיסחא) שהיו גדולים וקדושים גאוני ארץ ולבם בתורתנו הקדושה והיו מיחלים שתבוא תשועה ע"י השר מונטיפיורי שגם הוא לא היה אז עוסק בתורה ועבודה כל הימים כידוע. אנחנו החיים בדור יתום, מה נאמר ומה נדבר, אין לנו להסתכל ממי שתבוא הישועה, רק אם יפדה במהרה את ארצנו מידם, יהיה מי שיהיה, רק משורש נשמתן של ישראל

המה, יעזרם ד' ויחזק ויאמץ את ידיהם שתבוא ארצנו מהרה לידם, תקומה טובה תהיה לנו בעזר השי"ת שיצמח ישועה בקרוב אמנ."

במסקנתו שם הוא כותב :

"... אם כן כשיעלו לארץ ישראל רבוא מישראל, או אפילו לכל הפחות אלף מכל המדינות שישראל מצויים שם ויבואו להתיישב בארץ ישראל הוא ענין פקידה. ומכל שכן כשיתפרנסו הדרים בא"י מאדמת הארץ ע"י צמיחתה שמזה נראה שהקב"ה מראה פנים שוחקות לישראל, שהרי בשעת הקללה נאמר : "גפרית ומלח שריפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמיח..." וכשחוזרת הארץ ומצמיחה מראה בזה חיבה גדולה לישראל, שיש להם תקנה להתרצות והתפיסות לפני המקום ב"ה.

העולה מכל דבריני שאם יהיו (בא"י) קיבוץ מישראל שיתפרנסו מיגיע כפם בארץ אחוזתם, אפילו אלף מישראל מכל מדינות שישראל מצויים שם ויתלכדו להתיישב בארץ עם נשיהם ובניהם יחיו. יהיה נראה בעליל שהוא פקידה מן השמים לטובה ויעלה נחמה במרום להטיב לישראל, נקוה כי יגמור ד' בעדנו לטובה ויצמיח ישועה עד (שהדבר) יתגדל ויתרבה".

בקונטרסו שם מזהיר האדמו"ר מפילוב מפני מחלוקת ושנאת חנם במיוחד בארץ ישראל :

"ואיתא שעל ידי שנאת חנם נחרב בית שני אשר הביא לאריכות גלות החל הזה. ועתה כשאנחנו מצפים מקוים ומיחלים לישועה ע"י שתתישב ארצנו הקדושה מישראל, אם יהיה בהם ח"ו קטטה, אין קטיגור נעשה סניגור ושנאה תעור מדנים ח"ו. על כן מי שזוכה לעלות לארץ הקודש, לפי עני"ד צריך מתחילה לקבל עליו לשום על לבו תמיד מצות עשה של "ואהבת לרעך כמוך" שהיא כלל גדול בתורה, וכ"ש לענין א"י ולענין קיום המצוות התלויות בארץ, שאיש את רעהו יעזור ויחזיקו זה את זה במסמרים לבל ימוטו ח"ו, צריך שיהיה כל אחד מצומד לחבירו."

רבי יצחק אלחנן אב"ד קובנא בתשובתו לר' אברהם יעקב סלוצקי (מחבר הספר "שיבת ציון") מגלה את חיבתו לתנועת חיבת ציון שנתעוררה בדורו ומציין כי בזכות ישוב הארץ נזכה לגאולה שלימה במהרה :

"... מה שביקש כבודו הרם ממני לחוות דעתי ע"ד ענין היקר של ישוב א"י, הנני להשיבו כי כבר ידועה דעתי והסכמתי כי גדולה מאד מצות ישוב ארץ ישראל כמ"ש הרמב"ן על התורה פר' אחרי בסופה בשם הספרי על הפסוק "וישבת בה ושמרת לעשות" דשקולה ישיבת ארץ ישראל כנגד כל המצוות שבתורה. וכן הוא בתוספתא ע"ש. וכן בכתובות (דף ק"י) וברמב"ם פ"ה מהלכות מלכים הל' י"ב מבואר גודל מעלת ישוב א"י.

וררור ה' א-להי ישראל שהחיינו והנושנו לזה רג ונתעוררה התנועה ררל

ומסייעים בענין הגדול והקדוש הזה אשר אליו ישאו נפשם כל שלומי אמוני ישראל.

וה' יהיה בעזרנו, אשר כל הבאים שם ישתדלו לשמור מצוות התלויות בארץ הקודש, כדין וכדת ועל פי דרכי התורה והמצוה, ויהיה שחרם בכפלים, ובזכות זה נזכה כולנו יחד לשמוח בשמחת ציון וירושלים ובגאולה שלימה במהרה בימינו אמן סלה.

ולאות אמת באתי עה"ת מוקירו ומברכו יצחק אלחנן החופ"ק.

במכתבו לועד "חובבי ציון" כותב רבי יצחק אלחנן ספקטור אב"ד קאוונא ("שיבת ציון ח"ב 4):

"חכמים ונבונים אוהבי עמם בכל לבבם ונפשם ועוסקים באמונה במצות פקוח נפשות, אחינו העניים והאביונים העובדים אדמת הקודש, חברי הועד "חובבי ציון" ה' עליכם... וחפץ ה' בידכם יצליח!... ובזכות ההשתדלות הקדושה להגדיל ולהאדיר את הישוב הקדוש ע"י עבודת האדמה ומלאכה בידי הצעירים החפצים ליהנות מיגיע כפם, תחזינה עיניו בהרמת קרן עמנו ממושך וממורט ובשיבתנו אל אדמת קדשו אשר לקחנו ממנה זה כאלפים שנה, והיה ראשיתנו מצער ואחריתנו ישגא מאד..."

רבי נפתלי צבי יהודה ברלין (הנציב) אב"ד וריש מתיבא דק"ק וואלאזין כתב במכתבו לבני עדתו (כסלו תרמו) לעוררם להשתתף בכספם בישוב ארצנו הקדושה ("שיבת ציון ח"ב 5):

"ראה ראינו כי החיה ה' את רוח עמו ישראל בכל חלקי תבל ומלואה להושיב נחלות שוממות בארץ הקדושה ולכונן שם מושבות לנדחי ישראל וקול ה' דופק על פתחי לבבנו לאמר: פתחו לי פתח בפעולתכם, כי הגיעה השעה אשר לא יאמר עוד על א"י עזובה ואין דורש אותה, ועתה סרה מעליה קללת ה' שתהיה הארץ שוממה, ובא דבר ה' בכריתת ברית לאמר: "והארץ אזכר!"

... וכמו שהיה בימי עזרא הסופר שקבץ איזה אלפים בבבל מכל סוגי בני אדם, גדולי תורה ויראי ה' וגם מאותם האנשים נושאי נשים נכריות, אשר היו מורגלים בחלול שבת ולא ידעו את התורה כלל, כל אלה נתקבצו והכינו ישוב הארץ בערים עד שאח"כ נתמלאה הארץ מבניה. כן עלינו להתעורר לקול רצון ה' הנשמע מקצה העולם ועד קצהו, בכל מקום אשר אחינו מפוזרים שם נדחים ונענים, לעשות מה שבידינו מעט או הרבה, ובכל סוגי בני ישראל. ועל המקובצים לעלות להושיב את א"י ולבנותה ולנטוע בה כל עץ מאכל, ועל כולם יתקיימו דברי עזרא הסופר: "יד א-להינו על כל מבקשיו לטובה" (עזרא ח כב)...

רבי דוד פרידמן רבה של קארלין היה בתחילה פעיל למען הישוב בארץ ישראל ואף השתתף בוועידת קטוביץ, באחרית ימיו נעשה מתנגד לתנועה הציונית בגלל ההנהגה החילונית של תנועה זו, גם אז נשאר בדעתו כי קיימת מצות ישוב הארץ בזמן הזה. במכתבו לעורך "שיבת ציון" (ח"א 18) הוא כותב:

"התנועה הלאומית אשר מצאה לה מסילות בלבב בני עמנו זה שנים מספר ותתפשט במדה גדושה, תמריצני להשיב לכבודו על מכתבו אלי אשר בו בקשני לצאת בהסכמתי לעזרת הרחבת רעיון הישוב. הנה רעיון הישוב בעצמו איננו צריך לדידי ולדווכתי. הספרות העתיקה והקבלה מלאה מאמרים מלהיבי לבבות עמנו בני ישראל ודיה היא לחבב את הרעיון הנשגב על אחינו החרדים עם ה' ועם תורתו נאמנו... בכלל אתפלא מאד על כבודו הדורש הסכמתי. הן פעולותי אשר פעלתי מוכיחות על דעתי בעיקר הרעיון... גם נסיעתי לקאטעוויץ תתן עדיה כי בלבי תבער אש אהבת ארצנו הקדושה. ובכלל למותר לדבר בזה, כי כולם מודים במצות הישוב, בקדושת הארץ בזמן הזה ובעיקר הרעיון בכלל (וכאן מסביר ר"ד מקארלין את סיבת המסתייגים מהתנועה הלאומית) אך רואים הם המתנגדים בזה חסרון בעצם ההנהגה מהעומדים בראש המנצחים על הרעיון הזה ותקנות החברה לא לפי רוחם. אקוה כי במשך העת יראו אלו ואלו ויתקנו את אשר עותו בזה, וה' השוכן בציון יאחד לבב כל אחינו בני ישראל ללכת בדרך התורה ויראת שמים גם בהנהגת הישוב, ויתקן מנהיגיה בעצה טובה ובדרך ישרה שהיא תפארת לעושיה ותפארת לבני אדם."

בספרו "עמק ברכה" שולל רבה של קרלין את תוקפו של החרם אשר הטילו רבני ירושלים על לימוד שפות זרות, אחד הנימוקים לכך הוא מצות ישוב הארץ בזמן הזה (מאמר ד):

"הנה היראים דבר ה' והחרדים על דבריו יבחרו לעלות לארץ הקדושה מקום אשר עכ"פ יש בה מצות ישוב. והעולים ההם נשא אותם לבבם לא להתפרנס מקופה של צדקה... אי לזאת בחפצם להשיג טרפס מיגיע כפם או מעבודת האדמה או מאומנות או מסחר ידם, מוכרחים הם לחנך את בניהם דור העתיד על דרך שיוכלו להתפרנס מכמו אלה..."

בספר "שיבת ציון" מביא מכתביהם של עשרות רבנים התומכים ברעיון ישוב הארץ בזמן הזה. נוסף להנ"ל מצויים שם דבריהם של הגאונים: רבי ראובן הלוי רבה של דענאבארג (ח"ב 3). רבי נתן אדלר רבה של לונדון (ח"ב 5). רבי מרדכי גימפל יפה רבה של רוזינאי (ח"ב 14). רבי אליהו דוד רבינוביץ תאומים (האדר"ת רבה של פונבז' (ח"ב 24). רבי אליעזר גורדון מקאלם (ח"ב 71). השדי חמד (ח"ב 30). ואחרים, כולם מעוררים לתמוך בפעולות למען ישוב הארץ וקיבוץ בניה לתוכה.

בספר "ציר נאמן" (דף ס הובא ב"תקופה הגדולה" קא) מספר הרב יהושע זאב זיסנעוויץ (שהיה בן בית אצל מהרי"ל דיסקין) כי שאל את הגאון מהרי"ל זצוק"ל האם הוא מסכים לדבריו של הצדיק רבי אליהו גוטמאכער, שהגאולה ממתנת עלינו ורק בהתחלה מועטת מאתנו יפתחו כל שערי גאולה וישועה? השיב רבי יהושע לייב דיסקין כי הגאון ר' אליהו לא מסברת עצמו אמר אלא מדברני חז"ל המה וכל אחד מהם לטעמו ולדעתו.

בשנת תרנ עם עליתו של רבי שמואל מוהליבר לא"י פירסם רבי שמואל סלנט רבה של ירושלים את הברכה הבאה ("שיבת ציון" ח"ב 28):

"גם אנכי דור"ש ידי"נ עוז הרב הגאון מו"ה שמואל מאהליווער נ"י רב דביאליסטאק וכל העולים אתו לטובת ישוּב ארץ הקודש, בכל לב אברכם, כי חפץ ה' ורעיון הישוב דאה"ק יצליח בידיהם בדרך טובה וישרה, ובהחזקת ידי היושבים בקדש למען יתקיים ישובם ולמען יחזקו בתורת ה'. כעתירת הדו"ש וחותרם בברכה

כל עוד היתה התנועה השואפת לציון, לבנות את הארץ ולהבנות בה, נוהגת בכשרות כדת התורה, היו רובם ככולם של גדולי ישראל מתיחסים בחיוב להתעוררות קודש זו. עם השתלטות חוגים חילוניים על הנהגת התנועה הציונית באה מבוכה במחנה היראים וחלקם של גדולי ישראל אף יצאו בפומבי כנגד תנועה זו.

עדות אותנטית על המפנה ביחסם של גדולים בישראל לתנועה הציונית מצויה בספרו של ר' יעקב מארק ("במחיצתם של גדולי ישראל" הוצאת גויל תשי"ח) בהיותו מקורב לרבים מגדולי ליטא הוא בא עמם בדברים וגם בנושא הציונות וכך הוא מספר על שיחתו עם רבי חיים סולביציק רבה של בריסק:

כידוע היה רבי חיים כל ימיו מתנגד גדול לציונות, ולפי שידעתי זאת הייתי תמיד זהיר — בשעה ששוחחתי עמו — לא לנגוע בענין זה... אעפ"כ אירע שפעם אחת נכנסתי עמו בשיחה רצינית על הציונות ונדע לי הסיבה האמיתית להתנגדותו העזה. השיחה נתגלגלה לענין שביעית בזמן הזה, באותה הזדמנות ספרתי לו שהנצי"ב מזולוזין בהיותו בשנת תרמ"ח בליבוי ויצא אז ההיתר מכמה רבנים לעבוד בשביעית, הנצי"ב הצטער מאד על כך והיה מהלך בחדר אנה ואנה ודמעות נוצצות בעיניו, והיה אומר לעצמו: "אבוי, איך אפשר ליתן היתר לשביעית שהתורה קראה אותה "שבת", כלום מותר לעבוד בשבת?!" ואעפ"כ נשאר הנצי"ב חובב ציון נלבב.

רבי חיים האזין לדברי בכוונה וענה לי: לא אבי זקני (הנצי"ב) בלבד היה תומך נלהב בענין יסוד מושבות בארץ ישראל, גם אני עצמי הייתי אוהד את הרעיון הזה במשך זמן ממושך, אבל מעשיהם של הסטודנטים מחרקוב גרמו לכך שאחדל מזה.

אני מעלה תמיד על זכרוני אותו יום גדול — אמר רבי חיים — כשהסטו-דנטים של כמה אוניברסיטאות נתכנסו בבית הכנסת הגדול שבקייב, התענו כל היום והתוודו על עונותיהם על שהיו רחוקים מן היהדות, ויצאו בסיסמא: "בית יעקב לכו ונלכה" ולואי נמצא שם אחד שהיה אומר באותו רגע מרומם: "לכו ונשובה אל ה'". בואו אחים ונתחיל לדקדק בשמירת שבת ובשמירה על הכשרות. (ברם) לא מיניה ולא מקצתיה. כולם נשאלו אותם הפושעים שהיו, הם באו לארץ ישראל ולא הטיבו את דרכם אף במקצת, אלא הכתירו את בן-יהודה לרבם, והפיצו בארצנו הקדושה כפירה והפקרות, ודאי שאנו צריכים להיות מתנגדים לציונות כל זמן שעומדים בראשם מנהיגים כאלו."

סמוך לשנת תרס הוצאה בקובנה חוברת בשם "אור לישרים" בגנות הציונות. בסופה באו מכתביהם של גדולי ישראל המתנגדים לציונות ובהם מכתביהם של הגאונים רבי חיים מבריסק, רבי חיים מייזל מלודז רבי דוד מקארלין ומהרבי מלובביץ שהיה אז צעיר לימים. על חוברת זו העירני מו"ר הגרצ"ה קוק שליט"א כי מחבר החוברת טרח להביא מכתב אפילו מרבה של לונדון הרחוקה והעובדה שלא הצליח, בתקופה שהיתה מלאה גאונים וגדולים, להשיג יותר מארבעה מכתבים בגנות הציונות מוכיחה שרובם של גדולי ישראל לא הסכימו לצאת בפומבי נגד התנועה הציונית למרות הפגמים שהיו בה. באותה תקופה היו חלקם של רבני ישראל מתיחסים בהתלהבות לתנועה זו, חלקם התנגדו לה בתקיפות ואילו רובם עמדו באמצע, התיחסו באהדה לישוב הארץ אך לא יכלו לתמוך בו מפני מעשיהם של מנהיגי הציונים.

רבי נחום גרינהוז חתנו של רבה הישיש של וילנא רבי שלמה הכהן מספר (נרפס במכתב גלוי ב"המליץ" תרס גליון סה) כי בהיותו בוילנא אצל מורו רבו וחותרו הגאון שלמה הכהן רבה של וילנא, בא ליד חותנו ספר מקאוונא בשם "אור (כלומר "חושך" כמו אור לארבעה עשר) לישרים" ובו מכתבים מהרבנים מלאדז, קארלין ומהאדמו"ר הצעיר מליבאוויץ, וכאשר קרא כבוד מורי וחתני ה"ג נ"י את דברי הספר ודברי הרבנים הנ"ל במכתביהם לעורכי הספר אמר: כי נבלה עשו עורכי הספר לכנות מאתים אלף איש מישראל המחזיקים בשיטה הציונית — שבהם כמה מאות רבנים גאונים וצדיקים ורבבות בעלי בתים לומדים ויראים, משכלים וחכמים — בשם "מינים ואפיקורסים" ו"כת ש"צ" ולכן אסור לכל בר ישראל להחזיק את הספר "אור לישרים" הנ"ל בביתו, כי עובר הוא משום "אל תשכן באהליך עולה" כי עלול הספר הנ"ל להבעיר אש המחלוקת באהלי יעקב ולקרוע את בית ישראל לקרעים חלילה. ואם לא ימהרו הרבנים די בכל אתר ואתר לצאת במחאה גלויה לתבוע עלבון הציונים מעורכי הספר המשחית הנ"ל, יוכל לצאת מזה חלילה כי יהיו הציונים לכתה בפני עצמה כמו החסידים בבתי כנסת מיוחדים ואולי גם בנוסח תפילה מיוחד, ותצא מזה הריסה לכלל האומה חלילה.

ואמר עוד רבה של וילנא הגר"ש הכהן, כי הוא מתפלא מאד על שלושת הרבנים הנ"ל, איך שבקו לחסידותיהו לעבור על מצות חז"ל באבות, להיות מתלמידיו של אהרון הכהן "אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה" וישלחו את הבעירה ביד עורכי הספר הנ"ל להצית אש המחלוקת בנאות יעקב, אשר אחריתה מי ישרונה. לכן החובה והמצוה על הרבנים הנ"ל לשוב ולבטל את דברי מכתביהם הנ"ל בשער בת רבים, למען כבוד התורה ולומדיה ושלום האומה הישראלית. עד כאן דברי פי גאון וצדיק זקן רבני וילנא היושב על כסא ההוראה בירושלים דליטא קרוב לארבעים שנה, מפורסם בכל תפוצות הגולה בחידושויו על הש"ס ובתשובותיו לכל שואל בדבר ד' זו הלכה למעשה בכל מקצועות תורתנו הקדושה, מרן שלמה הכהן שליט"א ראב"ד בוילנא. ומסיים שם חתנו ר"נ גרינהוז: "ואנו מה נענה אבתריה?!"

יש מכתב מאת רבי חיים מבריסק שבו הוא כותב על הציונים "הידועים במקומותיהם לרעה". אלא שידעו את רבי חיים ואופיו הנפלא והחירותו בכל בטויו, שאלו אותו: כיצד יצא מפיו בטויו חריף כזה? ועל כך ענה מתוך ודאות כי הוא כתב: "ומהם הידועים במקומותיהם לרעה". "הבדל" קטן שהמולוי"ם הגיהו אותו "קצת".

גם ר' יעקב מארק בספרו "במחיצתם של גדולי ישראל" מספר: "אע"פ שר' חיים היה מתנגד גדול לציונות וקנאי גדול, לא ניצל את סמכותו הגדולה כדי לרדוף את הציונים, והרי דבר זה היו קטנים ממנו עושים וכל כך למה? מפני שרבי חיים היה מטבעו אדם בעל לב רחום וחנון, התגלמות הטוב בעצמו, ולא רצה להכאיב לשום אדם ואפילו למתנגדו."

רבי צבי הירש ליפמאן רבה של איהומען מספר (במכתב ששלח ל"המליץ" שנת תרס גליון עה) על שיחה שהיתה לו עם הגאון הגדול ר' יוסף בער סלוביצקי רבה של בריסק: "זה עשר שנים שהייתי במקומו של הגאון הצדיק ר' יוסף בער בבריסק והרבה נתוכחתי עמו על דבר החוב המוטל על הרבנים להחזיק את הישוב בארץ ישראל. אמר לי אז הגאון הצדיק כי הוא ממתנגדי הישוב בארץ הקודש, מפני שלפי דעתו גם בימינו נוהג דין שביעית... וזאת עיקר התנגדותו. ולוא ידע כי הישוב יהיה בעבר הירדן אז לא היה מביט על חולשתו וזקנותו והיה נוסע לעיירות הגדולות לעשות בכל כוחו לטובת העניין". ומוסיף שם רבה של איהומען: שונה מדעת רבה של בריסק היתה דעתו של "זקן גאוני דורנו" רבה של שאווייל רבי יוסף זכריה שטרן. גם הגאון הזה אינו מסכים להיתר השמיטה שנתנו גאוני ישראל ובכל זאת הוא ציוני נלהב לא רק במחשבה כי אם בפועל ובמעשה. לפי דעתו כאשר יתכונן הישוב בארץ ישראל על בסיס נכון יהיה נקל לנו לשמור את השמיטה עפ"י תנאים ידועים כמו בזמן אבותינו.

מורי ורבי הגרצ"ה קוק שליט"א מספר בשם דודו ר' שמואל הכהן קוק זצ"ל: ר' שמואל נודמן אצל הגאון האדיר ר' יוסף זכריה שטרן זצ"ל, תפסו הגאון הזה בידי וואמר לו: "שמואלק'ה הגד האם אתה ציוני? חשש ר' שמואל לענות לו בגלוי, ענה לו בשאלה: "ומה כבודו חושב, האם מן הראוי להיות ציוני? ענה רבה של שאווייל: "מהי השאלה? כל היהודים צריכים להיות ציונים!" שאלו ר' שמואל: "והרב מדוע אינו מפרסם דעתו זו ברבים?" השיב: "אני איני יכול, יש ענין השמיטה שאני מחמיר בו ופעם כתבתי מכתב וסרסו אותו, מאז איני מודיע דעתי בפומבי". ליד שאווייל היה רב בעיירה קטנה בשם דלינקווה שהיה קנאי גדול נגד הציונות, כשהעלו באותה שיחה דבר זה בפני הרב משאווייל אמר: "כשתראו את הרב בדלינקווה תגידו לו, אל יהא שוטה! אין מה לפחד משום שיש חופשים בציונות, אדם גדול אינו מפחד!".

רבי מאיר שמחה הכהן רבה של דוינסק אף הוא היה מחובבי התנועה שעסקה בישוב הארץ והוא נענה ברצון לפרסם דברים בענין ישוב הארץ בשביל "קרן היסוד". (אגב, רבה הראשי הראשון של א"י הראי"ה קוק זצ"ל נמנע כל ימיו מלתת כתב המלצה לקרן היסוד אלא לקרן הקימת בלבד, באומרו כי קק"ל עוסקת בגאולת הארץ ואילו קרן היסוד עוסקת ומסיעת למתיישבים וכיון שיש מהם שאינם שומרי שבת אינו יכול לתת יד לסייע לדבר זה.):

"... במאה הזאת זרחו קוי האור ע"י גדולי המעש כמו מונטיפיורי וכיוצא

בו בהתעוררות רבה. ומהרבנים ר' צבי הירש מטהארץ ור' אליהו מגריידיץ, לבנות ולשכלל ולהסיר שוממותיה כמעט, עד כי נתרחב הדבר ע"י הנלהבים. ורבנים הרבה עמדו מנגד, ואף אותם שהיה בלבם לקרב את הדבר שמו יד לפה, מפני כי חרדו מהנלהבים שלא ידגישו הסאה ומהשלושה שבועות שהשביע לבנות ירושלים, ומצאנו לרב יהודה, גדול חסידי האמוראים, אשר לדבריו היה בכלל השבועה, שאיש פרטי לא יעלה מבבל לארץ ישראל. והיתה חביבה עליו ארץ ישראל עד כי גם בנוסח הברכה רצה להזכיר שבח ארץ ישראל (ברכות מג), ואולי מפני זה לפי דבריו לא היכול לראות את הארץ לכן "אין פת בסלוי". ולכן אמרו: "בר מיניה דרב יהודה דחביבא ליה ארץ ישראל" (שם) ...

אמנם כעת הסבה ההשגחה, אשר באסיפת הממלכות הנאורות בסן רימו, ניתן צו אשר ארץ ישראל תהיה לעם ישראל, וכיון שטר פחד השבועות, וברשיון המלכים קמה מצות ישוב ארץ ישראל, ששקולה כנגד כל המצוות שבתורה (ספרי פר' ראה), למקומה. ומצוה על כל איש לסייע בכל יכלתו לקיים מצוה זו ...

אבל יהיה איר שיהיה, מצות ישוב ארץ ישראל לא נפטר מזה, כל מי שבכוחו יעשה וזאת המצוה הזאת תגן על עמו ישראל בכל מקומות מושבותיהם. להציל מכל רעה, ועיניהם ועינינו תחזינה בשובו לציון ולשמוע בעת יאמר לציון מלך אלקיר בב"א. "דברי המצפה לראות בתשועת ישראל מאיר שמחה כהן. חו"פ דווינסק".

השואה והקמת מדינת ישראל.

היכוח הכפול שהיה נטוש בצבוריות הדתית, אודות: א. חובת ישוב הארץ בזמן הזה. ב. שיתוף בפעולות ישוב הארץ עם אחים שאינם מקפידים בקיום מצוות, נדם בעטיה של השואה האירופית שגדעה במיתות אכזריות ומעשים שטניים כשליש מכלל עמנו. בתום מלחמת העולם השנייה החלו הכל (במדה שהדבר אופשר להם) לעלות לארץ ישראל.

הקדוש רבי יששכר שלמה טיכטאל הי"ד חיבר בעיצומה של השואה האירופית (שנת תשג) ספר בשם "אם הבנים שמחה" והוציאו לאור קודם שנהרג על קידוש ה' בסופה של השואה. בספר זה (ע' עח) הוא מסביר כי השואה היא תוצאה מאי התעוררותנו מעצמנו לעלות לארץ ישראל:

"כל המכות שלקינו הוא רק לעורר אותנו לשוב לארצנו הקדושה. ושמעתו בזה דבר נאה משמו דרבינו איש אלקים הגאון הקדוש ר' בונים מפשיסחא בפסוק משכני אחריך ונרוצה וביארו כך: בקניית בהמה יש שני מיני משיכה. האחת, קורא אותה והיא הולכת אחרינו. והשני, הכישה במקל ורצתה לפניו ... כן אנחנו לפני הקב"ה בענין קריאתנו לשוב לא"י. דאם נשמע לקול הקורא אותנו בשם הקב"ה לשוב לא"י אז נהיה בבחינת משובה

המקל ויכה אותנו. אז תהיה המשיכה בבחינת "הכישה במקל ורצתה לפניו".
ונסבול כאבים ויסורים של המקל מאויבנו עד שהם יכריחונו לרוץ לפניו
יתברך לארץ ישראל. וזה שאנו אומרים לפני ה' יתברך: "משכני אחריר
נרוצה" שתתן בלבנו להמשך אחריר לשוב לארצנו הקדושה ע"י קול קריאתך
לחוד שאתה קורא אותנו ע"י צדיקי הדור שקוראים אותנו בשמך לשוב
לאחוזת אבותינו...".

בשנת תש"ו שנתיים לפני הקמת מדינת ישראל, נשאל מורי ורבי הגרצ"ה קוק
שליט"א: האם מותר לנו, בתור יהודים דתיים, לתמוך בדרישה למדינה יהודית?
תשובתו היתה ("לנתיבות ישראל" 63) שלא רק מותר אלא מחויבים אנו בזה
משלש סיבות: א. בשביל ישראל, שהצלחם האמיתית היא עליהם לא"י. ועליה
זו הכרוכה ביישובה של הארץ תתכן רק כאשר השלטון על הארץ יהיה בידינו.
ב. בשביל התורה, שקיומה האמיתי של התורה אינו אלא בארץ ישראל. ג. בשביל
הארץ, ערכה העולמי המיוחד של הארץ הזאת, הרי הוא מתגלה בהגדרתה
הא-להית בתור הארץ של ישראל, וכל עוד אין ישראל עליה אין היא מקבלת שום
אומה ולשון ואינה מוציאה את פריה אלא עומדת בשוממותה ושוממים עליה.
הקמתה של מדינת-ישראל בשנת תש"ח, היא שלב נוסף בסדר גאולתם של
ישראל. הרמב"ן (מצות עשה ד) סובר כי מצות ירושת הארץ וישובה נוהגת בכל
הדורות וכי גדר המצוה היא "שלא נעזבנה ביד זולתנו מן האומות" מצב שלא היה
קיים בארץ ישראל מאז חורבן הבית קרוב לאלפיים שנה. ביום ה' לחודש אייר
ה'תש"ח עבר חלק מארץ ישראל משלטון הגויים וחזר לשלטונם של ישראל,
בזאת נתקיימה במילואה מצות ישוב הארץ והונח הבסיס לחיים הטבעיים של
ישראל כדברי המהר"ל מפרא"ג ("נצח ישראל" א):

"מקומם הראוי להם [לישראל] לפי סדר המציאות להיות בארץ ישראל
ברשות עצמם ולא ברשות אחר, שה' יתברך סידר כל אומה במקומה הראוי
לה וסידר את ישראל במקומם הראוי להם שהוא ארץ ישראל, והגלות
מן מקומם הוא שינוי ויציאה לגמרי...".

מדברי הרמב"ן (מצות עשה ד) מבואר כי מצות ישוב הארץ מורכבת משני
חלקים: א. לשחרר את הארץ משלטון זרים "לא נעזבנה ביד זולתנו". ב. ליישב
את שממות הארץ גם אחר שהיא בשלטוננו "או לשממה" לפי זה מבואר שאפילו
אם יעלו כל ישראל לארץ, יבנוה ויפריחוה, אבל השלטון על הארץ יהיה ביד
זולתנו מן האומות, עדיין לא יקיימו ישראל מצות ישוב הארץ בשלמותה.
האדמו"ר רבי צדוק הכהן מלובלין ("דברי סופרים" אות יד) סובר כי מצות
ישוב הארץ אינה מתקיימת אלא כאשר הארץ נמצאת בריבונות יהודית. לשיטתו
אותם ששים רבוא יהודים שישבו בארץ ישראל קודם הקמת המדינה לא זכו לקיים
מצות ישוב הארץ אלא ברגע שתם המנדט הבריטי והוקמה מדינת ישראל:

"מצות ישיבת ארץ ישראל, נראה לי עיקר כ"המגילת אסתר" בספר המצוות
דהוא בזמן שבית המקדש קיים (המדייק בדבריו נוכח כי "בית המקדש"
הוא לאו דוקא וגם ב"מגילת אסתר" אינו מוזכר אלא כונתו לשלטון ישראל
על ארצו) וכלשון הכתוב: וירשתם אותה וישבתם בה... ומשחרב בית

המקדש אע"פ שלא גלו כולם ממנה, גם היושבים בה אין נקראים יושבי הארץ, ואין להם ישיבה בה, מאחר שהם עבדים עליה למלכי העמים המושלים שם כמונו בחוצה לארץ, אין זה נקרא "יושב" שיושבים בה בישיבה רק גירות בעלמא ולא מקיים "וישבתם".

ראיותיו של רבי צדוק הכהן מלובלין (שם) שישוּב פירושו שילטון הם מהכתובים: "בני שעיר ויֹשְבֵי הארץ" שפירושו "אדוני הארץ". וכן "ועפרון ישב" דאיתו היום נתמנה ארכיסטריקטס שהוא "אדון ויושב בראש". גם זו הוכחה ש"בית המקדש" לאו דוקא אלא רבונות ואדנות על הארץ דבר לו זכינו עם הקמת מדינת ישראל. גם אב"ד קוטנא רבי ישראל יהושע בספרו "ישועות מלכו" (יו"ד סימן סו) מבאר בדעת הרמב"ן כי עיקר המצוה היא "לכבוש ארץ ישראל שתהיה תחת ירושתנו":

"... אמנם גם לפי דעת הרמב"ן שחשב זאת למצות עשה. מכל מקום בעיקר המצוה אינו אלא הירושה והישיבה, כאדם העושה בתוך שלו, לכבוש ארץ ישראל שתהיה תחת ירושתנו, לא על ביאה ריקנית של עתה. (מכל מקום גם בהכשרת המצוה יש מצוה וגם היא "בודאי מצוה גדולה")."

המדינה. ברם ההשגים המרשימים במסכת תעשיה והיצירה, חתימת הסכמי אלף נפש. בספר קול התור (פרק א טו) כתוב בשם הגר"א:

"אם יהיה אפשר להעביר לארץ ישראל ששים רבוא (שש מאות אלף) בפעם אחת צריכים לעשות זה מיד, כי מספר זה של ששים רבוא כוחו גדול ושלם להכריע את הס"מ בשערי ירושלים."

גם הראי"ה קוק זצ"ל ("עולת ראייה שפח) קובע כי אוכלוסיא יהודית בארץ ישראל במנין של ששים רבוא תביא לצמיחת קרן לבית יעקב:

"... והאוכלוסיא שתהיה בארץ ישראל, ובמספר הראוי ששים רבוא, תהיה תחילה צמיחת קרן לבית יעקב. ובה הננו בטוחים שתהיה נאמנה על פי רוח ד' אשר עלינו להקים עדות ביעקב ותורה לשום בישראל להיות לעם לפני ד'...". (ועיין רבינו בחיי בראשית מו כז בענין זה).

ואכן הקנתה לנו העצמאות המדינית (בחלק משטחה של א"י) חופש פעולה לקבץ מליוני אחים למולדתם, להפריח שממות וליישב את מרבית שטחי המדינה ברם בצד ההשגים המרשימים במסכת תעשיה והיצירה הביאו, חתימת הסכמי שביתת הנשק לאחר "מלחמת השחרור", הזרמת סכומי ענק מכספי מגביות ושילומים, העלאת רמת החיים של האוכלוסייה ועוד השגים אחרים, כל אלו הביאו את החברה היהודית במדינה לדמות כאילו הגיעה האומה לקצה מטרותיה, וכך ירדה תרדימה בשאיפות לגאולה שלימה. תופעה זו חוזה הראי"ה קוק זצ"ל כבר בשנת תר"פ (אורות פד):

"מקובלים אנו שמרידה רוחנית (ישראל ימרוד ברוח התורה) תהיה בארץ

לאידיאלים נשאים וקדושים תחדל, וממילא ירד הרוח וישקע, עד אשר יבוא סער ויהפך מהפיכה ויראה אז בעליל כי חוסן ישראל הוא בקודש עולמים באור ד' ובתורתו...".

מלחמת ששת הימים.

ככל שקרבה המדינה לשנתה היט כך הלכה והעמיקה תרדמת החזון. סמוך למלחמת ששת הימים הגיעה מדינת ישראל לשפל יחסיה עם ארץ ישראל. רבבות תושבים ירדו מן הארץ בגלל סיבות של מה בכך. בחוצות המדינה נשמעו הלצות על "מסיבת סיום למדינה" וכדומה. בקרב הנהגת המדינה ורוב תושביה היתה הסכמה מודעת לוותר על שטחי מולדת ממזרח ל"קו הירוק" של הסכמי שביתת הנשק. רבים השלימו עם העובדה כי ירושלים שבין החומות, הכותל והר הבית אשר בתוכו, כל אלו כאילו לא שלגו הם. על החמצת כיבוש העיר העתיקה במלחמת השחרור דובר כעל "בכיה לדורות".

סמוך ליום העצמאות היט של המדינה בתחילת חודש אייר תשכז מתקיים במושב אביחיל עצרת לציון יובל הקמת הגדודים העבריים. בעתון "הצפה" (כ' אייר תשכז) מסופר: "בעצרת יובל הגדודים העבריים באביחיל, נאם ראש הממשלה בשבחיו של כח המגן היהודי מימי השומר ועד צה"ל. הוסיף מר אשכול ואמר: היה זה מעשה של התנערות מאשליות שהזינו דורות רבים בעם היהודי. היה זה הקץ לאורח המחשבה בנוסח "ה' ילחם לכם ואתם תחרישון" מתנדי הגדודים החליטו ליטול את הגורל בידם".

אשליה זו כאילו גורלנו באמת נתון בידינו, התנפצה לעיני כל כעבור מספר ימים. בספירות העליונות של המציאות כבר ריחפו תכניות אלקיות לצעדים נוספים במהלך הגאולה. "יושב בשמים" לא השלים עם המצב כי הר הבית וירושלים, חברון ושכם, בית לחם ויריחו, הרי יהודה ונחלת בנימין, בקעת הירדן והרי אפרים, כל אלו ימצאו מחוץ לתחום ישראל. אם אצל ממשלת ישראל נעצרה הגאולה ב"קו הירוק" ואין מי שיתן לצה"ל את הפקודה לפרוץ ימה וקדמה צפונה ונגבה, באה ההשגחה העליונה והכריחה את היושבים בציון לקום ולשחרר את מולדתם. ולפי שאין כח בעולם אשר יעצור מבעד עצת ה' אשר דבר טוב על ישראל, ולפי שאין גאולה שלימה ללא ארץ ישראל שלימה, באה ההשגחה והצעידה את גלגל הגאולה צעד אחד קדימה.

יחידי סגולה קלטו את הרוח אשר רחפה במרומים. אחד מהם היה ראש ישיבת מרכז-הרב הגאון רבי צבי יהודה הכהן קוק שליט"א. בליל יום העצמאות, בסעודת ההודיה המסורתית המתקיימת מידי שנה בישיבה, קם ונשא את משאו על יט שנות המדינה, ואז ספר לשומעי לקחו כי (בכט לחודש נובמבר תשח) בלילה בו החליטה עצרת האו"ם על הקמת מדינת ישראל בחלק מא"י, כאשר הגיעה לארץ הידיעה על אישור החלוקה וההמון היהודי פרץ ספונטנית בשמחה, אשר סחף המונים לרחובות ירושלים, והוא עם כל קישורו לכלל-ישראל, למרות רצונו העז להתמוג בשמחת ההמונים, לא יכל לצאת וקיים בעצמו "ישב בדד וידום", לא יכל להשלים עם מה שנעשה ואשר מבוטא בנבואת יואל (ד ב): "ואת ארצי חלקו". איך אפשר לצאת ולשמוח כאשר משלימים עם ויתור על חלק נכבד מארץ ישראל. וכאן פרץ ראש הישיבה שליט"א בשאגה:

"את ארצי חלקו! איפה חברון שלנו ואנחנו שוכחים אותה?! איפה שכם שלנו ואנחנו שוכחים אותה?! ואיפה יריחו שלנו ואנחנו שוכחים את זה?! ואיפה עבר הירדן שלנו?! איפה כל רגב ורגב מארצנו הקדושה, האם בידינו לוותר חי"ו אפילו על מלימטר מארץ חי"ו?!"

מטעם זה, הוא ממשיך לספר, לא יכולתי אז, באותו מצב שהייתי כולי פצוע וחתוך לאיברים, לצאת ולשמוח, כי את ארץ חי" חלקתם ואנחנו כי הסכמנו לזאת. אנחנו בגלל חישובים פוליטיים שונים נעשנו שותפים להחלטה אכזרית זו איך אוכל לצאת ולשמוח? למחרת בא לבית הרב זצ"ל איש ברית קדשנו, רבי יעקב משה (הרל"פ) זצ"ל, ולאן יבוא אם לא לחדר הקטן והקדוש של אבא זצ"ל, ושם ישבנו שנינו מזועזעים כמה רגעים מבלי יכולת להוציא הגה מן הפה, כעבור זמן התאוששנו ואמרנו כאחד: "מאת ה' היתה זאת, היא נפלאת בעינינו" נקבעה החתמת, נעשה המעשה, ועכשיו יש לשמוח ולקבל את הגאולה בכל השתלשלות דרגותיה.

יש בכך יותר מסמל כי בסיפור קבלת דין גזירת "החלוקה" ע"י שנים מגדולי ישראל נסתיימה תקופת החלוקה. למחרת, ביום העצמאות, החל שלב חדש במהלך הגאולה.

גם אם אנו בפעולותינו יוצרים ובונים את מדינתנו בארץ ישראל, מייצבים כלכלה ומחשלים צבא, מגבשים מדיניות ומשחקים את משחק הפוליטיקה וה-דפלומטיה, דברים שהמציאות בה אנו חיים מחייבת אותנו לעשות, ברם לא אלך בלבד קובעים את מהלך הענינים. מעל ומעבר למעשינו בתחתונים קיים כח א-להי המכריח אותנו להתנער ולפעול בהתאם לתכנית הא-להית של גאולתנו השלימה, כדברי המדרש (שיח"ש רבה פ"ה ב): "אני ישנה מן הגאולה והקב"ה ער לגאלנו".

אילו גאולתם של ישראל בתקופתנו היתה רק פרי מעשינו והשקפת עולמנו כי אז עדיין היינו יושבים ב"ישראל הקטנה" של שנת תשכ"ז, כשם שאילו הדבר היה תלוי רק במסד של מדינת ישראל שלאחר מלחמת ששת הימים כי אז רוב רובו של שטחי ארץ ישראל המשוחררים היו נמסרים לידי זרים.

בימי שפל, כאשר קדרות וערפל ירדו על עתידה של מדינת ישראל באביב תשכ"ז, באה ההשגחה העליונה והקפיצה את מפעל התחיה הישראלי לשלב חדש, ביום העצמאות הי"ט של המדינה החל שליט מצרים להזיז את כוחותיו מזרחה, כוח החירום של האו"ם מסתלק בנסיבות שלא נתכוונו להם, לפתע נחסמים ממצרי טירן והמהלכים גולשים למצב אין ממנו מנוס ממלחמה למרות שאף אחד אינו חפץ בה ואינו מתכוין לה. חרדה ופחד אוחזים את תושבי המדינה בימי הכוננות שקדמו למלחמה, כדברי הפסיקתא רבתי (לו):

"... וישראל מתרעשים ומתבהלים ואומרים להיכן נבוא ונלך... ואומר הקב"ה, בני אל תתיראו, כל מה שעשיתי לא עשיתי אלא בשבילכם, מפני מה אתם מתיראים, אל תתיראו הגיע זמן גאולתכם."

ברית ירדן ומצרים, שוטטות שר החוץ בפתחיהם של ראשי המדינות, בגידתו של נשיא צרפת, גמגומו של אשכול ועוד, כל אלו סייעו בסופו של דבר לתוצאות המופלאות של הנצחון.

לא תגורו!

הנצחון הצבאי אינו הפלא הבלעדי של מלחמת ששת הימים, לא פחות מופלא ממנו הוא המהלך שכפתה עלינו ההשגחה העליונה לצאת ולשחרר את חבלי ארצנו הכבושים. בעוד אנו רוממות "השלום" בגרוננו, מכריזים הכרזות אין-סוף שאין לנו כל שאיפות "התפשטות", וכי אנו מסתפקים במולדת קטועה (דבר שדוגלת בו הנהגת המדינה עד עצם היום הזה ורק "הזמן" עושה אט אט את שלו) ולפתע באה הכבדת לב אויבנו, המאלצת אותנו לצאת ולבטל את הגבול המדומה אשר נכפה על ארמת מולדתנו.

בכ"ו לחודש אייר פרצה המלחמה, צבא ירדן משתלב בה ומפגיז את ירושלים העברית. ואנו, למרות הנפגעים הרבים, מתאפקים, סופגים ב"הבנה מסוימת" את הפגזים, ראש הממשלה דאז שולח כמה שדרים למלך הקטן ומפציר בו כי יחדל לשחק באש, תוך הבטחה מפורשת שכל רע לא יאונה לו, (כאשר היה במבצע סיני). ברם במרומים היתה מחשבה אחרת, וצדקה עושה הקב"ה עם ישראל והוא מכביד את לב חוסיין, כמאמר הכתוב (דברים ב ל) : "כי הקשה ה' א-להינו את רוחו של סיחון (= חוסיין) ואימץ את לבבו, למען תתו בידך כיום הזה". המלך הירדני אינו שועה ל"עצת" הישראלים, באשלייתו כי נצחונו מובטח לו הוא ממשיך במלחמתו ואז בדלית ברירה אנו משיבים מלחמה פורצים מזרחה ומסירים את חרפת חלוקתה של א"י. וכך בסיועתא דשמיא ובסערת קרב שיחרר צה"ל את מולדת אבותיו. אך גם אז לא ירדה הנהגת המדינה למשמעות האמיתית של הנצחון שהוא הסרת חרפת החלוקה של ארץ ישראל. (עיין יואל פרק ד).

מיד לאחר המלחמה, עוד טרם עיכלנו את היקף הנצחון, החל רוח פחדים והפחדות לנשב אצל מדינאים ולבושתינו גם אצל תופשי תורה, כולם מתנבאים בסגנון אחד אם לא נסוג מהשטחים ששחררנו כי אז אנו מביאים, חלילה, כליה על הישוב הקיים בציון, נוכח התנגדותם של כל מעצמות העולם. כנגדם אמרו תופשי תורה: מצות ישוב הארץ אינה דוחה פיקוח נפש וע"כ חובה לסגת מהשטחים המשוחררים וכהנה וכהנה. באותם הימים יצא ראש ישיבת "מרכז הרב" הגרצ"ה קוק שליט"א בקריאתו המפורסמת:

לא תגורו!!!

א. "ועל זה (עיכוב תקומת קודש נחלת ד' לעם ד') עתידין לתת את הדין כל גדולי ישראל, ומהם יבקש ה' עלבון הבית העלוב" (אור החיים ויקרא כ"ה כ"ה).

ב. חטא ופשע מסירת קרקעותינו לידי גויים אינו אלא חולשה של חסרות דעת אמונה ולא יותר — וזה לא לטובתם של ישראל אלא לרעתם ולכשלונם חלילה. כמו לרדיפתם ולסכנתם, ד' ישמרנו לחרפתם ולדראונם.

ג. אין שום צד היתר, לאיסור תורה זה של מסירת קרקעותינו לגויים, ח"ו

לצמיחות ובהחלט, לפיכך החיוב על כל אדם מישראל, ועל כל גדול תורה בישראל על כל איש צבא בישראל, למנוע ולעכב את זה בכל אומץ ועוז, ומן השמים יסייעונו.

ד. בענין מצוה דרבים, של כל ישראל, להגנת שלמות אחיזתנו בארץ חיינו מורשת אבותינו, אין שום מקום וענין להשתמט מזה, מפני השייכות לכך גם של אנשים שאינם כשרים. גם לפני הופעת הציונות, גם בתקופה הקודמת, בתקופת חיבת ציון, שגדולי גאוני ישראל היו שייכים אליה, ופעילים בה גם הרבה לא-כשרים בדעותיהם וארחותיהם, ולא הסתייגו ממנה בשביל כך גם גאוני וצדיקי ישראל ממצות כלל ישראל, מצות תקומת עם ד' ונחלתו. ואלה דברי קדשו של רבן של ישראל הנצי"ב זצ"ל בספר "שיבת ציון":

"אחרי שנתעורר הרעיון בקרב ישראל מקצה העולם ועד קצהו, בכל מקום אשר אנחנו מפוזרים, וקול המון כקול ש-די בדברו ע"י נביאיו, וע"כ עלינו להמשיך אחר קול דבריו זה ולבטוח בו ית' שיגמור אחרינו. הסגולה של חברת ישוב א"י היא התאחדות של הרבה דעות שונות למרכז אחד, אשר היא תלפיות לכל פזורי עם ה' הן במקומות מפוזרים הן בדעות שונות בהליכות עולם של ישראל, וזכינו שזה הענין של ישוב הארץ הוא הבריה התיכון המבריה את ישראל מקצה העולם ועד קצהו לדעת אחת."

ה. ולפיכך כל מה שיעשה בזה, בנגוד ובקלקול לשלימות תורת ישראל ותוקף בטחון ישראל, אם מצד שיבושי מדינאים או מצד היסוסי תלמידי-חכמים, הוא בטל ומבוטל מעיקרא ולעולם, בכוחם של כל ישראל, מעתה ועד עולם, ואין לכל זה שום ערך משפטי וממשי, ואי עביד לא מהני ד', צבא' עמנו משגב לנו אלקי יעקב סלה.

צבי יהודה הכהן קוק.

כחדשיים לאחר המלחמה נפגשה קבוצת אברכים משיבת "מרכז הרב" (שרבים מהם התנחלו אח"כ בחברון וגוש עציון) עם שרי המפד"ל להביא בפניהם את קריאת ראש ישיבתם הנ"ל. בפגישות אלו דברו האברכים הצעירים (שרבים מהם השתתפו בגופם בשחרור הארץ) באמונה לזהטת על הצורך להתנחל ומיד בחבלים שזה עתה שוחררו ועל איסור תורה שלא לסגת ולנטוש אדמת מולדת לידי זרים. הנ"ל לא רק שלא הסכימו לדעת האברכים אלא התייחסו אליהם כ"תמימים" התלושים מהראליות של המדיניות, אינם מתמצאים במצבה הבין-לאומי של ישראל ותלותה במעצמות הגדולות וכדומה, וע"כ אף אם יש לכבד את דעת האברכים אין הם מוכנים לקבלה.

באחת מפגישות אלו קמתי ואמרתי: רבותי, לא את כבודה של ארץ ישראל באתי לבקש. מאמין אני באמונה שלימה כי מה שנתן לנו הקב"ה בנסיים גלויים לא יוכל שום כוח בעולם לשנות! שלמותה של ארצנו אינה בתחום החלטותיה של ממשלת ישראל ולא לשם כך באנו להפגש עם שרינו. את כבודו של הציבור הדתי באתי לבקש, אם בשעה גדולה זו יעמדו מנהיגיו מנגד לארץ ישראל מה נענה

רבותי הראיה אחרנו על התנהגותנו כיום

על חלק מארץ ישראל. יתירה מזו העולם כולו כולל "ממשלת ישראל" מוכנים לשוב ולחלק מחדש את ארץ ישראל ואין לאל ידם. השנים שחלפו מאז מלחמת ששת הימים המחישו ביתר עוז את האמת הפשוטה כי המהלכים המתרחשים בארץ ישראל אינם פועלים לפי הסתברויות של מחשבת אנוש. כל הערכות של פוליטיקאים מנוסים ומלומדים נתברו, באשר יד' היא הפועלת לקרב גאולה לעמו ישראל. כבר לפני יובל שנים קבע הראי"ה קוק זצ"ל בכתביו כי תחית ישראל בארצו אינה מעשה אדם ותחבולותיו אלא מפלאות תמים דעים:

"... ועיני כל חודר ברוח דעת היו תמיד נשואות, כי יד' הנוהגת כל מסיבות דורים, תפליא פלאותיה להביא את ההתחלה הזו למעלה רוממה יותר. והפלא הזה (של אתחלתא דגאולה) קם ויתא בימינו לעיננו, לא ע"י מעשה אדם ותחבולותיו, כי אם ע"י מפלאות תמים דעים "בעל מלחמות ומצמיח ישועות" ודאי קול דודי דופק!" (אגרות ראייה תתעא).

"... ועיני החול של האדם כהות הנה. על כן בשום אספקלריה חקרנית אי אפשר להגיע לרום רו זה (של אורו של משיח) אבל צריכים לדעת כי ישועתם של ישראל היא תמיד ישועת ה'". (אורות ע' לח)

גם אם אין בכח אדם לבטל או לעצור את מהלך הגאולה יש בידו לעכב או להפריע את מהלכה, וכנגד זה אנו מצויים לפעול ולעשות ע"מ להחיש את מהלכה. הגאולה — כותב בספר "קול התור" פ"ב ל' — היא בבחינת "הזורעים בדמעה ברנה יקצורו" שכל דבר טוב בא מתוך צער ומצוקה. ע"כ אין להיות אדישים להתרחשויות המופלאות של הגאולה אלא חובתנו לפעול עם א-ל תוך ידיעה על קשיים צפויים. וכך מובא בספר "קול התור" (פ"א יג):

"לדעת מראש כי ארץ ישראל נקנית ביסורים. אבל בזה היא נקנית ממש עקבות משיחא באות בהפרעות ומכשולים מצד שרו של עשו (הגויים) ומצד שרו של הערב רב (עיין ב"אבן שלמה" אות קנד ודוק)... אך מעז יצא מתוק ופועל ידינו ירצה ה'. ולכן חלילה לנו לסגת במשהו אם יהיה ח" איזה קושי, איזו מכשלה בדרך עבודתנו. ולהיות בטוחים כי דוקא ממנו יעקב יושע וזמן המיצר נגיע למרחביה."

רק קטני אמונה, המפקפקים אם אכן יד' היא שחוללה את מפלאות תקופתנו או החושבים, חלילה, כי הקב"ה לא יוכל לגמור את אשר החל. הם הם המדבריי כיום על נסיגה תמורת מי יודע מה. אך המאמין כי ההתחלה לה זכינו תבוא למעלה רוממה. וכדברי ישעיה (סו): "מי שמע כזאת, מי ראה כאלה, היוח ארץ ביום אחד, כי חלה גם ילדה ציון את בניה. האני אשביר ולא אוליד אמנו ה', אם אני המוליד ועצרתי אמר א-להיך" ופרש"י שם: "האני אביא את האש על משבר ולא אפתח רחמה להוציא עוברת, כלומר שמא אתחיל בדבר ולו אגמור?".

